Apare bilunar

REVISTA CULTULUI MOZAIC

Nr. 287

Anul XVII • KISLEV 5733 • 12 pagini, 1 leu

15 NOIEMBRIE 1972

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA : BUCUREŞTI, STR. SF. VINERI 9 — TELEFON 15.50.90

LUPTĂTORI PENTRU DREPTATE, CĂUTĂTORI AI LUI DUMNEZEU

de Şef rabin dr. MOSES ROSEN

Cu prilejul vizitei în ţara noastră a Sanctităţii Sale Pimen, Patriarhul Moscovei şi al întregii Rusii, Prea Fericitul Patriarh Justinian a oferit în ziua de 26 a.c. o masă în cinstea înaltului oaspete.

Au luat parte d-nii : Dumitru Dogaru, preşedintele şi Gh. Nenciu, vice-preşedintele Departamentului Cultelor : I. Simonov, din partea Ambasadei U.R.S.S. la Bucureşti ; membrii Sinodului Bisericii ortodoxe române, şefi ai cultelor.

S-au rostit toasturi de către : Prea Fericitul Patriarh, P. S. episcop al Bisericii evanghelice Albert Klein şi Eminenţa Sa d. Şef-rabin dr. Moses Rosen.

Publicăm mai jos cuvîntul rostit de Eminenţa Sa :

Îngăduţi-mi să dau acestei mese oferită în cinstea înalţilor oaspeţi ce ne cinstesc cu vizita lor o tălmăcire care să-l exprime spiritul, o tălmăcire în lumina acelei cărţi care ne este comună tuturor religiilor : Biblia.

Capitolul ce-l citim în această săptămînă aduce în faţa noastră pe cel dintîi om care a descoperit sublimul adevăr al Creatorului unic şi al Creaţiunii unice : Avraham. El e părintele nostru, al tuturora אב המון גוים ; el întruchipează ceea ce ne uneşte, adică etica religioasă, concepţia unei lumi unite în pace şi în dreptate.

Prin ce se exprimă aceste virtuţi avrahamitice ? Prin ceva care, în aparenţă, e un lucru simplu dar care e piatra de încercare a filozofiei despre viaţă, a principiilor pe care le propovăduia cel dintîi patriarh : prin ospitalitate.

Îl vedem pe Avraham desfăşurînd energie, depunînd strădanii pentru ca oaspeţii săi să se simtă acasă, pentru ca să nu existe nici o deosebire între ei, pentru ca ideea de umanism să devină faptă. În definitiv, textul biblic defineşte care e דרך ה' „drumul lui Dumnezeu" pe care trebuie Avraham să-l orînduiască „pentru fiii săi şi pentru casa sa, după dînsul" ; acest drum este acel al faptei לעשות צדקה ומשפט al înfăptuirii dreptăţii şi judecăţii.

Ne adunăm adeseori la această masă, înfăţişătorl a diferite religii şi ne bucurăm aici de ospitalitatea Prea Fericitului Patriarh Justinian. Ne simţim înfrăţiţi, egali, şi aceasta e adevărat nu numai la această masă, ci pretutindeni în această ţară.

Politica înţeleaptă naţională şi de libertate religioasă a statului nostru socialist traduce în faptă principiul nobil al ospitalităţii, al deplinei egalităţi în drepturi, al lipsei oricărei discriminări, al oferirii posibilităţilor de a ne trăi viaţa, fiecare după credinţa şi obiceiurile sale, cu cultura şi cu tradiţia sa. De aceea noi sîntem din toată inima în acelaşi timp buni evrei şi loiali cetăţeni ai patriei.

Aşa ne-a învăţat Avraham. O glăsuieşte profetul Ieşaia atunci cînd spune :

שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם, הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם

„Ascultaţi cuvîntul meu, voi cei care luptaţi pentru dreptate, voi cei care îl căutaţi pe Dumnezeu, priviţi spre stînca din care aţi fost ciopliţi, spre izvorul din care aţi ţîşnit, priviţi spre Avraham, părintele nostru şi spre Sara, mama noastră" (Ieşaia 51, 1).

Deci, nici o contradicţie între a lupta pentru dreptate şi a-l căuta pe Dumnezeu, atunci cînd priveşti spre părintele nostru, al tuturora, Avraham.

Omagiul nostru se adresează deci Sanctităţii Voastre, păstorul credincioşilor creştini din marea ţară a socialismului care a fost cea dintîi în a institui orînduirea dreptăţii. El se îndreaptă către D-voastră în acest spirit avrahamitic, urîndu-vă un sincer bun venit.

■ ■ ■

VISUL LUI IACOV

În legătură cu versetul : „Şi Iacov a visat un vis : şi iată, în visul său, o scară era proptită pe pămînt, iar cu vîrful ea atingea cerul", (Geneza 28, 12) Rabi Eleazar, în numele lui rabi Iosi ben Zimra povesteşte : Înclinată, pentru a uni pămîntul cu cerul, scara, la baza sa, începea la Beer-Şeva, iar la mijlocul ei se afla deasupra Ierusalimului.

(Bereşit Raba 69.7)

Este evident că această *hagadă* nu este fructul unor preocupări matematice şi că autorul ei nu avrut să ne vorbească de dimensiunea măsurabilă a unei scări. Cuvintele sale trebuie interpretate în cu totul altă perspectivă şi într-un mod foarte simplu.

Scara (din visul lui Iacov) „era proptită pe pămînt, vîrful ei atingea cerul şi îngerii Domnului se suiau şi se pogorau pe ea". Această scară reprezintă în realitate pe om. Deşi picioarele lui se află pe pămînt, forţe spirituale infinit de puternice care se află în el, sînt în stare să-l ridice la înălţimea cerurilor. Datorită acestei energii el poate păşi pe trepte şi tot datorită ei el le poate coborî. Ce este omul, care este vocaţia sa şi care e piscul pe care îl poate atinge ?

„Picioarele ei se aflau la Beer-Şeva" răspunde rabi Iosi ben Zimra. Să ne amintim că Abraham a locuit la Beer-Şeva, că a plantat acolo un terebint, al cărui nume ebraic — după cum ne explică eruditii noştri — prin cele trei litere care îl compun, aminteşte de cele trei elemente ale ospitalităţii : hrana, băutura şi adăpostul. Abraham, patriarhul nostru, acest educator incomparabil, acest dascăl exemplar care instruieşte nu prin vorbe ci prin faptele sale, prin bunătatea sa, prin dragostea sa faţă de aproape, care ieşe înaintea fiecărui trecător pentru a-l primi, a-l hrăni, a-i potoli setea, a-i oferi un adăpost, Abraham reprezintă a.b.c.-ul forţei pe care o deţine omul, în măsura în care se comportă ca un om. Şi această scară, urcînd, atinge Ierusalimul, simbol al sacrificiului lui Iţhak — al jertfei supreme aduse unui mare ideal-simbol al templului, în legătură cu care Creatorul a declarat solemn : „Templul meu casă de rugăciune se va chema pentru toate popoarele" (Ieşaiahu 56,7).

Acesta este spiritul pe care rabi Iosi ben Zimra îl scoate în evidenţă în hagada sa : ţelul şi vocaţia omului nu se opresc la înălţimile Ierusalimului : nu ne aflăm decît la jumătatea urcuşului.

Gravură de STEINHARDT

Plecarea în străinătate a Eminenţei Sale d. Şef rabin şi a d-nei dr. Rosen

În ziua de 31 octombrie a.c. Eminenţa Sa d. Şef rabin şi d-na dr. *Rosen* au părăsit ţara plecînd în Franţa şi de acolo în Statele Unite şi Canada.

La Paris, Eminenţa Sa a luat parte la sesiunea Consiliului comunităţilor evreieşti din Europa, ce a avut loc în zilele de 4—6 noiembrie a.c.

În S.U.A. d. Şef-rabin va rosti conferinţe, va participa la reuniuni ale unor importante organizaţii religioase, culturale şi obşteşti şi va avea întrevederi cu personalităţi proeminente ale vieţii evreieşti americane.

La New-York, Eminenţa Sa va lua parte la lucrările consiliului de conducere al „Joint"-ului, în vederea stabilirii programului de sprijinire a Federaţiei Comunităţilor Evreieşti Mozaice din România în acţiunea de ajutorare a coreligionarilor bătrîni şi bolnavi.

La înapoierea în ţară, d-na şi d. Şef-rabin dr. Moses Rosen se vor opri la Paris, unde Eminenţa Sa va lua parte la lucrările Consiliului de direcţie al Congresului Mondial Evreiesc.

La aeroportul internaţional Otopeni au venit să-i conducă d-nii : *Emil Sechter*, secretar general al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti Mozaice ; *Daniel Segal*, preşedinte şi *Martin Băluş*, vicepreşedinte al Comunităţii evreilor mozaică din Bucureşti : prim rabin *I. M. Marilus ; M. Herşcovici*, preşedintele secţiei de asistenţă ; preşedinţi de temple şi sinagogi din Capitală.

A fost de faţă reprezentantul Departamentului Cultelor.

TORA — cartea vieţii şi a speranţei noastre

Religia mozaică este în general o religie optimistă. Dacă iudaismul s-a menţinut timp de patru mii de ani, aceasta s-a datorat şi speranţei şi optimismului lui.

Acea voce consolatoare care îi spune lui Rahel „Există o speranţă pentru viitorul tău", acea voce a fost auzită de fiii lui Israel, îndată ce au devenit conştienţi de sine însăşi. Iar acum, cînd povara secolelor s-a acumulat asupra lor, ei pot, aşa cum spune Psalmistul, să-i înveţe pe urmaşii lor că speranţa te ajută să trăieşti, te consolează, te reconfortează.

Cînd sună şofarul, în sufletele noastre se trezesc amintiri, sentimente diferite. Dar în primul rînd ne aminteşte de sacrificiul eroic de pe Moria al patriarhului nostru Avraham. Cu multe secole în urmă, un păstor din Mesopotamia îşi părăseşte căminul ca să semene printre credincioşi credinţa într-un Creator atotputernic. Înflăcărarea sa e victorioasă, pentru că el poartă în inima sa o promisiune, o speranţă : el va fi pentru semeni — Dumnezeu l-a asigurat de acest lucru — „o sursă de binecuvîntări".

Pentru realizarea acestei promisiuni, urmaşii săi în credinţă sînt sortiţi să treacă prin proba grea a suferinţei. Uneori suferinţa degradează, dar speranţa pe care le-au transmis-o semenii lor — înaintaşi îi susţine pe fiii lui Israel. Profetul care le-a prevestit istoria, le-a sădit în suflet o speranţă ce nu poate fi stinsă, căci el le-a spus, în numele Domnului : *„Cînd vor fi în pămîntul vrăjmaşilor, eu nu-i voi dispreţui şi nu mă voi scîrbi de ei, aşa încît să-i pierd şi să stric legămîntul cu ei, căci eu sînt Domnul Dumnezeul lor"*. (Lev. 24, 44).

Fiii lui Israel au sperat împreună cu Ieşaiahu, atunci cînd au văzut că se apropie, implacabil, dezastrul : *„Voi aştepta deci pe Domnul, care îşi ascunde faţa sa de la casa lui Iaacov şi voi nădăjdui întru el"* (Ieş. 8, 17).

Religia noastră predică credinţa în adevăr şi dreptate şi ne aduce speranţa şi fericirea. Unii antici afirmau că destinul le guvernează în mod arbitrar soarta. Destinul implacabil — credeau ei — nu îi lasă altă alternativă decît fie o răzvrătire neputincioasă, fie o adîncă disperare.

Unii filozofi au spus celui în suferinţă : „De ce te plîngi ? Numai viciul este un rău, durerea nu este un rău". Această filozofie este ineficientă, căci nu-i uşurezi unui nenorocit suferinţele dacă negi răul, ci mai curînd îi frîngi resortul de energie care l-ar face să găsească un remediu.

Durerea este un rău, dar un rău pe care înţelepciunea divină l-a considerat necesar pentru desăvîrşirea celui credincios ; ea ne vindecă de mîndrie, de egoism, de sensualitate ; ea reaminteşte credinciosului destinul său, face să izvorască în inima noastră sursele unei energii binefăcătoare, de care cîteodată nu sîntem conştienţi şi care este mîndria noastră legitimă.

Părintele ceresc nu ne-a adus pe acest pămînt numai ca să suferim. El ne-a copleşit cu bunurile Lui, ne-a împărţit cu dărnicie comorile dragostei Sale... Şi dacă unul din aceste bunuri — perisabile ca şi noi — ne lipseşte şi inima ne e rănită, El ne-a dat speranţa, acest balsam divin care vindecă rănile...

Sînt credincioşi care au suferit, care au plîns. Dar credinţa le-a dat speranţă. Căci nu există credincios ce ar putea spune : Mi-am îndreptat privirea şi inima spre Dumnezeu şi nu am simţit consolare !...

Chiar în faţa morţii păstrăm speranţa. Dincolo de mormînt vedem strălucind un viitor etern, infinit. Tora e pentru noi cartea vieţii şi a speranţei. Iată de ce păstrăm cu fidelitate *speranţa*.

În zilele de sărbătoare, ca şi în celelalte zile ale anului ne prosternăm în faţa lui Dumnezeu şi cu fruntea plecată îl proslăvim, reinnoind mărturia înaintaşilor noştri, credincioşi care au crezut şi sperat în El.

Poetul maramureşan Berl Şnabl

Cu 30 de ani în urmă, în anul 1942, a apărut la Bucureşti o carte în limba idiş, sub titlul „Ieşive lider". Aceasta este, probabil, singura carte idiş ce a apărut atunci în Europa cotropită de naziști.

Cine era autorul acestei cărți atit de puțin obișnuite? Era poetul maramureşan Berl Şnabl.

Înaintea celui de-al doilea război mondial, în Maramureş — atît de frumoasa regiune din nordul Tranislvaniei — locuiau şi evrei. Tradiția, cu tot pitorescul ei, se păstra nealterată în aceste comunități. Sub influența culturii moderne s-au ivit talente care s-au aplecat asupra realității înconjurătoare, descriind cu deosebire suferința şi mizeria în care se zbătea cea mai însemnată parte a populației, inclusiv cea evreiască. Poetul Berl Snabl a fost unul dintre acești rapsozi ai vieții maramureşene.

S-a născut la Sighet, în anul 1909, într-o familie de oameni nevoiaşi. Tatăl său era un biet cizmar ce trudea din greu spre a-şi hrăni familia sa numeroasă. Acest amănunt din biografia poetului explică, probabil, faptul că Berl Snabl, care a învățat la heder şi ieşiva din Sighet, s-a alăturat de foarte tînăr celor care luptau pentru dreptate socială.

În această perioadă se situiază şi începutul activității sale poetice. Primele poeme poartă amprenta educației sale talmudice: totodată din ele răzbate clocotul revoltei sociale. Oamenii sărmani, ce trudesc din greu, din Sighetul natal îl inspiră. Aceste poeme apar în publicațiile evreieşti ale vremii, printre care „Oifgang" din Sighet, „Di Woch" din Bucureşti şi altele.

La 15 septembrie 1932 — cu patru decenii în urmă — apare la Sighet primul număr al revistei bilunare „Der Stern". Redactorul ei era Berl Snabl. Cu totul au apărut patru numere, pînă cînd revista a fost suprimată de Siguranță. A fost cea mai radicală publicație în limba idiş din acea perioadă.

În anul 1936 apare la Sighet primul volum de versuri al lui Berl Snabl, „Milner Gass" (Strada Morarului). Pe copertă era indicată editura „Salom Alehem — Bucureşti"; în fapt, placheta a apărut cu banii puşi la dipoziție de cîțiva prieteni din Sighet şi Săpînța ai poetului. Acesta este sensul notei de la pagina a doua: „Editat de biblioteca „Mendele Moher Sforim — Săpînța".

Cartea s-a bucurat de o primire deosebit de călduroasă, critica salutînd apariția unui poet autentic, de o deosebită sensibilitate.

Primul volum, din 1936, a fost ilustrat de V. Cazar iar cel de-al doilea, din 1942, de M. H. Maxy.

După război Berl Snabl a colaborat la revista „Ikuf Bleter". Din nefericire, forța sa creatoare era acum mult diminuată, deşi poetul făcea parte dintre rarii evrei maramureşeni care au suferit personal mai puțin de pe urma ocupației. Nu fusese deportat la Auschwitz, avînd norocul de a se afla atunci la Bucureşti. A plătit însă şi el tribut de sînge molohului nazist: unicul fiu al poetului, în vizită la bunicii din Sighet, a fost deportat la Auschwitz, de unde nu s-a mai întors...

Această teribilă dramă a marcat tot restul vieții poetului, secînd izvoarele creației sale. Au fost perioade cînd am încercat să-l determin să se întoarcă la uneltele sale poetice. Din păcate, fără mari rezultate.

Cazul lui Berl Şnabl nu este singurul de acest fel. Cu cîțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial pe firmamentul literaturii idiş se ivise o nouă personalitate — prozatorul Iehezkiel Ring, de asemenea din Sighet. Povestirile sale anunțau un mare talent. Numai că după Auschwitz scriitorul nu a mai avut puterea să se întoarcă la uneltele sale...

E locul s-o spunem că Auschwitzul a avut asupra oamenilor un efect paradoxal. Pe unii dintre supraviețuitori suferințele, chinurile satanice îndurate i-au făcut să amuțească, să piardă interesul pentru scris, pentru viață. Alții, dimpotrivă, au simțit în ei trezindu-se chemarea irezistibilă de a scrie, de a înfățişa lumii întregi ororile pe care le-au trăit. Din nefericire, Berl Şnabl nu s-a numărat printre aceştia din urmă...

S-a întors bolnav, suferind de o gravă depresiune psihică ce l-a chinuit pînă la săvîrşirea din viață, cu un an în urmă.

Cel care va voi să scrie istoria literaturii idiş din România nu va putea ignora pe Berl Şnabl şi creația sa poetică.

W. TAMBUR

Coperta volumului apărut în anul 1936

BERL ŞNABL

Autobiografie

Eu — sînt oceanul
Valurile sînt
Paşii mei stinşi —
Între ei
Sărmani desculți
Plutesc,
Furtuni mocnite,
Pe Atlanticul durerii omeneşti.
În jurul meu — sărmani desculți,
Oraşe, țări şi cartiere,
Liman visat
Cu mii de oropsiți ce-aşteaptă
Miraculosul vas care să-i ducă
Spre țara în care
Mănîncă toți pe săturat.
Eu — sînt oceanul
Valurile sînt
Paşii mei stinşi...

Din ciclul „Desculț"

IDIŞUL EVREILOR DIN DOBROGEA

În revista „Idişe Sprah" (Limba idiş), publicație de specialitate editată de Institutul evreiesc din New York (YWO) a apărut un interesant studiu despre limba idiş vorbită de evreii din Dobrogea. Autorul este scriitorul Maurice Samuel, cunoscut în lumea literară engleză şi datorită traducerilor din opera lui Salom Alehem.

„M-am născut la Măcin, în Dobrogea, în anul 1895" — îşi începe autorul studiul. „Părinții mei au fost evrei din România, tata din Gloduri, mama din Iaşi. Familia noastră a părăsit țara în anul 1900, dar limba vorbită acasă am luat-o cu noi. La Manchester, unde ne-am stabilit, am continuat a vorbi în casă idişul din Dobrogea, e drept acum cu multe anglicisme".

Din cuprinsul articolului reese că în idişul respectiv au pătruns şi s-au păstrat numeroase cuvinte împrumutate din limba română, ca de pildă: birjar, polonic, aldămaş, coajă, mălai etc.

Institutul „Dr. J. Niemirower"

Din inițiativa unui grup de distinşi intelectuali a luat ființă la Ierusalim Institutul de cercetări a istoriei obştei evreieşti din România. Noul aşezămînt poartă numele dr-ului Iacob Niemirower, eminentă personalitate religioasă şi culturală, care între anii 1921—1939 a deținut funcția de Şef rabin al cultului mozaic din România.

În programul-prospect al Institutului se spune între altele: *„În ultimul timp se constată în cercurile de cercetători din Israel un interes crescînd pentru trecutul evreilor din România, pentru realizările lor spirituale şi culturale, pentru rolul lor în mişcarea de renaştere națională şi contribuția lor la reconstrucția patriei istorice. Dovada acestor preocupări o avem într-o serie de lucrări pe aceste teme, apărute în ultimii ani, ca şi în numărul studiilor asemănătoare, despre care sîntem informați că sînt în pregătire.*

Cu deosebire îmbucurător este fenomenul că tînăra generație de studenți sau absolvenți ai universităților noastre se dedică de asemenea temelor privind pe evreii din România, în lucrările lor de seminar, de absolvire sau în teze de doctorat. Socotim că pătura mare de intelectuali evrei originari din România are datoria nu numai să se intereseze dar să şi încurajeze astfel de preocupări. Misiunea pe care şi-a luat-o Institutul „Dr. Niemirower" este centralizarea eforturilor pentru promovarea cercetărilor pe tărîmul istoriografiei evreilor din România...".

Conducerea Institutului (preşedinte, dr. Th. Lavi-Loewenstein; secretar general, av. Itzhak Artzi) îşi propune ca sarcină principală „elaborarea unui plan coordonat de cercetări şi publicații, sub supravegherea unei comisii compuse din specialişti, îndeosebi din sînul cadrelor universitare din Israel, spre a iniția, îndruma şi centraliza cercetările privind trecutul evreilor din România".

Institutul a început editarea unui buletin (în limbile română şi ebraică) în care sînt publicate studii şi documente de interes istoric. Un loc important ocupă în fiecare număr „Repertoarul bibliografic", în care sînt consemnate şi articolele de specialitate apărute în paginile *Revistei cultului mozaic.*

Consemnăm cu satisfacție înființarea Institutului „Dr. J. Niemirower" — expresie concretă a interesului pentru obştea evreiască din România — şi adresăm conducerii şi colectivului său urări de succes în activitatea sa.

TRADUCERI DIN LIRICA ROMÂNEASCĂ

În editura braziliană „Porta da Livraria" a apărut de curînd o culegere de traduceri din lirica românească. Cartea cuprinde cele mai reprezentative poezii din creația poeților clasici precum şi a celor contemporani. Studiul introductiv şi notele explicative care însoțesc volumul aparțin scriitorului brazilian Nelson Vainer.

ARTA ROMÂNEASCĂ PESTE HOTARE

În ultima vreme au avut loc o serie de turnee ale unor formații şi artişti români peste hotare. Astfel, filarmonica „George Enescu" a întreprins un turneu în R. S. Cehoslovacă, iar filarmonica din Cluj a concertat în Italia. Un colectiv al teatrului „Constantin Tănase" a dat spectacole în R.D.G. Cvartetul „Muzica" a concertat în şase oraşe din Anglia, iar cvartetul „Academica" a întreprins un turneu în Belgia şi Olanda.

SĂPTĂMÎNA ROMÂNEASCĂ DE LA FREIBURG

Freiburg — oraş din apropierea izvoarelor Dunării, ridicat în urmă cu peste 850 de ani — a organizat recent o Săptămînă românească. Manifestarea a oferit o imagine cuprinzătoare asupra istoriei, artei şi culturii româneşti, precum şi asupra realizărilor obținute de România socialistă în diverse domenii de activitate.

Expozițiile de fotografii „Personalități ale culturii şi artei româneşti", „Bucureşti — capitala României", expoziția de artă populară, cea cu caracter turistic, expoziția de pictură românească, manifestările muzicale au atras un public numeros.

Presa şi televiziunea au informat pe larg despre acțiunile din cadrul „Săptămînii româneşti" de la Freiburg.

O NOUĂ MINĂ PRODUCE

După o muncă deosebită care s-a depus pentru deschiderea drumurilor spre cărbune, noua mină Livezeni a intrat în funcțiune. Primul abataj din care se extrage cărbune are o lungime de 80 de metri şi este armat metalic. Transportul cărbunelui se face mecanizat.

FILME FOLCLORICE

Echipe de filmare ale televiziunii din Anglia şi Austria au realizat recent mai multe filme folclorice în Maramureş.

MUZEUL BRUKENTHAL

Peste 200 000 de turişti din țară şi de peste hotare au vizitat în acest an expozițiile Muzeului Brukenthal din Sibiu. Redeschiderea muzeului de naturale,organizarea unor expoziții tematice ca :„Arta sticlăriei în evul mediu", „Arta argintarilor medievali", editarea unor ghiduri, albume şi reproduceri după tablouri celebre, iată cîteva din noutățile care explică afluxul de vizitatori.

UN NOU HOTEL TURISTIC

La Deva a fost inaugurat un nou hotel turistic cu o capacitate de 200 de locuri de cazare şi cu numeroase anexe pentru deservirea oaspeților. Hotelul este cea mai modernă unitate de acest gen de pe cuprinsul județului Hunedoara.

OBȘTEA DIN MONTPELLIER

Cînd Beniamin de Tudela, renumitul călător evreu, a trecut prin Montpellier, în anul 1165, a găsit acolo mai multe ieșive. Deși nu cunoaștem numărul credincioșilor evrei din acea vreme faptul în sine constituie o dovadă că în acest oraș francez exista o comunitate destul de mare. De altfel, într-un registru de taxe datorate de către populația din Montpellier, sînt menționați și numeroși evrei.

În timp de război și mai ales cînd orașul era asediat, evreii contribuiau și ei la apărarea lui; aceasta rezultă dintr-un document de la începutul secolului al XII-lea, prin care evreii se obligau să procure 20 000 săgeți. Tot pe atunci, regele Majorcăi, care stăpînea și ducatul de Montpellier împreună cu episcopul de Maguelonne a promulgat o lege care interzicea persecutarea acestora pe baza unui denunț anonim.

Din secolul al XIII-lea, cartierul evreiesc se afla pe locul actualei străzi Barralerie. La prima casă din această stradă se mai pot vedea și azi urmele unei sinagogi și a mikvei instalată la subsol.

În 1306, cînd s-a hotărît expulzarea evreilor din Franța, suveranul din Majorca s-a opus acestei măsuri. După multe tergiversări, expulzarea a avut totuși loc. Cînd în 1315 evreii s-au putut întoarce în Franța, ei au fost puși din nou sub protecția suveranilor din Majorca. În 1319, regele Sancho I. le-a permis achiziționarea unui loc de cimitir. Ceva mai tîrziu, orașul a revenit regelui Franței Filip al VI-lea. Sub Charles al V-lea, evreii locuiau mai ales în jurul străzii de la Vieille Intendance, unde aveau o sinagogă și o școală. Ei continuau să dea o importantă contribuție pentru apărarea orașului iar din anul 1374 au fost obligați să facă de pază la porțile lui. Cînd în 1387 și-au construit o sinagogă nouă, au fost obligați a plăti pentru aceasta episcopului imensa sumă de 400 de livre.

Încă din secolul al XIII-lea comunitatea a dat un număr însemnat de eruditi, ca Solomon ben Abraham ben Samuel și discipolul său Ionah Abraham Gerondi, poetul liturgic Arie Iehuda Harari, Isaac ben Iacob Ha-Cohen Alfasi, Abraham Avigdor etc.

Un călător elvețian, pe nume Platter relatează că în secolul al XVI-lea trăiau în Montpellier mulți marani. În această perioadă, evrei din comitatul Venaissin au început să întrețină legături comerciale cu orașul Montpellier. La primăria orașului s-a deschis un registru special pentru notarea acestora și în cele din urmă s-a reglementat ca să aibă dreptul de reședință în oraș o lună în fiecare sezon.

La începutul secolului al XIX-lea comunitatea evreiască se compunea din 105 persoane și era condusă de rabi Moise Milhau. La începutul secolului al XX-lea, trăiau în Montpellier 35 de familii evreiești. La începutul celui de al doilea război mondial, la Montpellier, care făcea parte din zona neocupată, s-a refugiat un mare număr de evrei din zona ocupată de naziști.

După eliberarea Franței, comunitatea a fost reorganizată și în anul 1960 trăiau la Montpellier 600 de evrei.

meridiane

EPOCA DE AUR SEFARDĂ

După perioada mișnaică a urmat un hiatus de aproape patru secole, pe care învățații încă îl cunosc prea puțin. Abia în secolele IX și X ale erei noastre au apărut primele semne ale unei renașteri a literaturii ebraice. Încurajați de exemplul vecinilor lor arabi, scriitorii evrei din Spania au început să experimenteze formele poetice comportînd o diversitate de tipuri metrice și de rime. Un șuvoi de lucrări de filozofie, matematică, medicină, stil și gramatică ebraică, religie, istorie și poezie a început să se reverse din penele autorilor evrei. Această producție literară a culminat într-o perioadă atît de bogată în ceea ce privește calitatea și diversitatea literaturii sale, încît a intrat în istoria evreilor ca epoca de aur a literaturii ebraice.

MONUMENTALA SINAGOGĂ DIN TOLEDO

„Pe vremea lui rabi Hasdai ei au început să ciripească; în cea a lui Naghid ei au izbucnit în cîntec". Astfel stabilește Abraham ibn Daud, un istoric evreu spaniol din secolul al XII-lea, începuturile „epocii de aur" a poeziei în prima perioadă a secolului al XI-lea, epoca lui Șmuel Hanaghid. Căci aproape un secol și jumătate de acum încolo (și într-o măsură mai mică timp de încă un secol), literatura iudaică a înflorit pe solul Spaniei, alimentată fiind de un climat de toleranță și de un spirit universalist.

În urma cuceririi Spaniei de către musulmani în anul 711, evreii din această țară s-au avîntat cu nesaț în toate domeniile de activitate, remarcîndu-se în comerț, agricultură, medicină și în disciplinile cunoașterii, aflate la începuturile lor. O strălucită deșteptare islamică a constituit atît un exemplu cît și un imbold pentru spiritul creator iudaic. În vreme ce oameni de litere arabi investigau Coranul, gramatica arabă și filozofia greacă, luau naștere academii talmudice, filologi ebraici interpretau Biblia și-și făceau apariția gînditori evrei care căutau să explice învățăturile lui Platon, Aristotel și ale succesorilor lor și să și le însușească. La fel cum poeții arabi au zdruncinat vechile convenții preislamice, s-a ivit o nouă generație de poeți evrei, oameni de la care emana un suflu proaspăt de viață, oameni care insuflau viață nouă liturghiei sinagogale, care au deschis noi drumuri în poezia ebraică postbiblică, cîntînd despre sine, despre prietenie, despre destin și moarte.

Evreii din Spania au avut trei mari barzi: militarul și omul de stat Șmuel Hanaghid; filozoful Șlomo ibn Gabirol și suavul cîntăreț al Sionului, Iehuda Halevi.

Operele lor, deși singulare în multe privințe, pot oferi un exemplu caracteristic despre bogata creație a acestei epoci.

Cu o totală lipsă de modestie, Șmuel Hanaghid (995—956) se fălește: „Sînt (regele) David al generației mele." Comparația nu este întrutotul exagerată. În calitatea sa de talmudist, lingvist, gramatician, protector al învățăturii iudaice și, mai presus de orice naghid sau prinț, — șeful recunoscut oficial, al evreilor din Grenada — Șmuel Hanaghid a exercitat o imensă influență asupra învățaților și oamenilor de rînd evrei. În calitate de vizir (prim ministru) al califului său ca și de comandant al armatei, el a fost protectorul evreilor din Grenada și mîndria coreligionarilor săi din Spania și din restul lumii.

Singulara sa contribuție la poezia ebraică își are rădăcinile în îndatoririle sale militare. Mai înainte, micile regate din sudul Spaniei, succesorii unui imperiu musulman cîndva puternic, se atacau și se războiau între ele, făcînd totodată incursiuni în principatele creștine din nordul țării.

În versuri pompoase, Șmuel Hanaghid consemnează aceste încăierări sîngeroase, evocînd măcelurile de pe cîmpurile de luptă în versuri originale care apelează din plin la procedeele stilistice ale poeziei epice arabe.

Exuberanța lui Naghid trebuie privită din perspectiva sa specială. El considera înalta sa poziție și izbînzile sale personale drept semne ale bunăvoinței divine reînnoite pentru popor, drept o împlinire a făgăduinței biblice. Nu este suficient să spunem că Șmuel Hanaghid și-a afirmat cu pasiune credința biblică, căci el a trăit efectiv această credință. El îi consideră pe dușmanii săi drept inamici ai poporului și își privește izbînzile ca pe niște reeditări ale unei salvări din trecut a acestuia: Proclamă un al doilea Purim în fața lui

Dumnezeu,
Care s-a ridicat să-l doboare pe Amalek,
cu rădăcini, cu ramuri cu tot.

Căutînd deliberat să-l egaleze pe David, autorul, după tradiție, al psalmilor, Naghid și-a adunat numeroasele imnuri de izbîndă într-o colecție intitulată *Ben Tehilim* („Fiul psalmilor"), operă care vădește un uimitor paralelism biblic și o oscilare caracteristică între disperare și credință.

Poetul se simțea apropiat și de Solomon, căruia tradiția îi atribuie cărțile *Proverbelor* și *Ecleziastul*. A doua sa culegere importantă *Ben Mișlei* („Fiul proverbelor") este o bogată colecție de maxime adunate din surse iudaice și străine. Aici reflecțiile asupra naturii umane se împletesc cu un simț politic lucid și cu un îndemn moral:

Plămădit ești din tină, care ți-i prețul?
Mort ești miine, care ți-i fala?
Pupilele deschise ale ochilor tăi
Văd orice în afară de lințoliul tău de îngropăciune.

Această ultimă subliniere a naturii muritoare a omului, a deșertăciunii vieții constituie tema obsedantă a celei de a treia colecții, *Ben Kohelet* („Fiul Ecleziastului").

Muzica marțială și tonurile blazate nu constituie nicidecum întreg repertoriul variat al poetului. Ghicitori, rugăciuni, satiră, corespondența poetului, cîntări de laudă, elogii s-au revărsat din pana lui prolifică. Și în aceste versuri de revărsare bucolică el vădește o ardoare de a trăi pe care în genere nu o asociem cu ardoarea religioasă.

În vreme ce declamațiile menite să constituie o desfătare pămîntească puteau să constituie doar exercițiu retorice la ceilalți cîntăreți ebraici — simple imitații după modelele arabe sau încercări de a le desăvîrși — curteanul maturizat Șmuel Hanaghid a gustat de bună seamă din plăcerile lumești pe care le-a cîntat. Aceasta constituie anume elementul specific al contrastului din versurile lui Naghid și care reprezintă o cotitură în cîntecul ebraic spaniol. În timp ce poeții așkenaziți (din Europa creștină, îndeosebi din nordul Franței și Germania) urmau căile bătătorite ale tradiționalei laude de Dumnezeu, sau de lamentare asupra persecuțiilor exilului, frații lor deschizători de drumuri din Spania preamăreau deopotrivă pe Dumnezeu și vinul. Ei își îngăduiau licențe literare într-o manieră nemaiauzită în tihnitele ieșivot din Franța și Germania, ca într-un poem al vestitului Moșe ibn Ezra în care „austera porție" preoțească din Leviticul este citată ca o îndatorire a unui tînăr îndrăgostit!

Nu toți poeții însă au cîntat cu aceeași pasiune desfătărilе trupești. Unii dintre ei respingeau plăcerile lumești, ca de pildă tînărul, dar contemporan cu Naghid, Șlomo ibn Gabirol (1020—1056 ?). Viața lui Ibn Gabirol a fost bogată în contemplație filozofică, dar săracă în plăceri, mijloace materiale și prieteni. Astfel, spre deosebire de omul de stat din Grenada, care a fost o perioadă protectorul său, Gabirol disprețuia cu vehemență bucuriile vieții în căutarea cunoașterii spirituale.

Adorîndu-l pe Dumnezeu, el a scris numeroase *reșuiot*, sau poeme introductive la rugăciunile tradiționale, poeme ce sînt citite pînă în zilele noastre în sinagogile sefarde. Multe dintre ele sorb o anumită putere din tradițiile alegorice seculare, în care tînjirea după sosirea lui Mesia este transpusă în imagini erotice.

Cea mai renumită dintre lucrările liturgice ale lui Gabirol este amplul poem „Coroana regală", care se recită și astăzi în unele rituri în ajun de Iom Kipur. Această lucrare, stranie împletire de doctrină neoplatonică, astronomie și credință tradițională, cuprinde o descriere pătrunsă de venerație a puterii divine, a creației, a imensității universului și un emoționant final confesional sfîrșind cu implorarea îndurării lui Dumnezeu.

Gradul de autosublimare a lui Gabirol în fața lui Dumnezeu este măsura disprețului său pentru om. El îi numește pe vecinii săi din Saragosa „oi" și „asini sălbatici" cămile ale căror grumazuri „nu sînt în stare să poarte" eleganța nestemată a cîntecului său. Nu e deci de mirare că poetul a părăsit, sau a fost silit să părăsească, orașul.

Aroganța și țîșnirile de amărăciune ale lui Gabirol erau nutrite de geniul său, de penuria în care trăia, de firea sa de sihastru și de nevoia — împărtășită de aproape toți barzii Spaniei, evrei sau nu — de a solicita și de a-și asigura protectori prin elogii peste măsură de măgulitoare. Într-adevăr, literatura acestei perioade este saturată de „mîinile înălțate" ale unor binefăcători bogați și de „apele" lor generoase, „mai vaste" decît rîurile, mările și torentele.

Compasiunea pentru propria sa persoană și patosul de asemenea străbat cîntecul poetului. În vreme ce dragostea mistuie trupurile altora, „carnea mea este devorată în căutarea înțelepciunii". Pentru el „dezastrul rezidă în așteptare", ca și cum ar fi fost o moștenire a sa.

Dar cea mai mare durere a lui Gabirol o constituie totala lui izolare. Nici măcar cercurile tot mai largi ale poeților ebraici nu i-au putut oferi lui Gabirol un suflet prieten. Dimpotrivă, într-una din cele mai virulente satire ale sale își îndreaptă înțepăturile împotriva contemporanilor săi.

Poeții, filozofii și misticii de mai tîrziu au fost influențați de arta și gîndirea lui Șlomo ibn Gabirol, însă în timpul vieții sale el a fost sortit — în mare măsură din pricina propriei sale blazări — unei existențe reci și amare.

Apariția lui Iehuda Halevi (1085—1142) marchează apogeul epocii de aur a poeziei ebraice din Spania. Moșe ibn Ezra (1070—1139), el însuși un poet distins și autor al unei lucrări clasice despre poezia ebraică în manieră arabă, îl copleșește cu laude pe colegul și prietenul său mai tînăr, Halevi; iar Iehuda Alharizi (1165—1225),

(Continuare în pag. a IV-a)

Către cititori

Reînoiți-vă din timp abonamentul pe anul 1973, spre a vă asigura primirea în continuare a revistei la domiciliu.

Costul abonamentului este de:

24 lei pe 1 an.

12 lei pe 6 luni;

Plata se face la casieria F.C.E.M. din str. Sf. Vineri nr. 9 sau prin mandat poștal, pe adresa F. C. E. M. cont B. N. R. 49.8.01.000 Sector 4, București.

Evreii din străvechiul Babilon

Diaspora din Babilon a cunoscut o epocă de înflorire. Au existat acolo oraşe, ca de pildă Nahardeea, Pumpedita, Sura, Mahuza, unde aproape toţi locuitorii erau evrei. Regii parţilor şi un timp oarecare şi cei ai Persiei vedeau în evrei aliaţi preţioşi împotriva imperiului roman.

Numai că în perioade de război această situaţie a evreilor aflaţi la răscruce între imperiul oriental şi puternicul imperiu occidental îi expunea unor grele lovituri, ei fiind între ciocan şi nicovală.

În Persia evreii au suferit persecuţii din partea preoţilor cultului lui Zarathustra. Pentru aceşti preoţi, focul avea caracter sacru, de aceea ei interziceau evreilor să aprindă lumini în casele lor în zilele de sărbătoare dedicate zeului. În pofida războaielor şi a persecuţiilor, cultura evreilor s-a dezvoltat în diaspora babiloneană.

Expediţiile arheologice engleze şi americane au scos la iveală o sinagogă pe ai cărei pereţi se văd fresce reprezentînd episoade din istoria evreilor, de la Moşe şi ieşirea din Miţraim şi pînă la profetul Iehezkiel, vizionarul rămăşiţelor ce vor renaşte. Aceste fresce sînt o mărturie a dezvoltării artei ebraice.

BRIT IVRIT OLAMIT

Citiţi în pagina a 12-a textul în limba ebraică.

Rabinul Iacob Margulies ז"ל

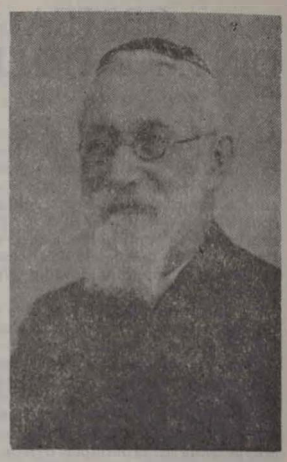

S-au împlinit zece ani de la încetarea din viaţă a rabinului Iacob Margulies, erudit şi cărturar de seamă, care timp de aproape şapte decenii a păstorit obştea evreiască din Galaţi.

Vlăstar al uneia dintre cele mai ilustre familii rabinice, cunoscută în întreaga răspîndire evreiască, Iacob Margulies l-a păstrat cu demnitate tradiţia. Arborele său genealogic îşi trage rădăcinile de la iluştri învăţaţi Raşi şi Maharsa. Cel dintîi Margulies (care purta de asemenea numele Iacob) a trăit la Nürenberg, în veacul al XV-lea şi era cunoscut ca mare talmudist. Un descendent al acestuia, Efraim Zalman, devine în anul 1828 rabin al comunităţii din Brăila. Nepotul său, Iacob, este ales în anul 1896 rabin al obştei evreieşti din Galaţi.

Pe drept cuvînt, rabinul Iacob Margulies se mindrea cu faptul că în urma sa se află 18 generaţii de rabini şi cărturari. Departe însă ca aceasta să-l rătăcească pe drumurile trufiei, el era mereu conştient de marea răspundere ce-i revenea, ca urmaş al unei atît de ilustre familii.

În lungul răstimp cît i-a fost hărăzit să păstorească obştea din Galaţi, rabinul Iacob Margulies s-a distins prin înţelepciune, erudiţie şi dragoste de oameni. Aceste alese daruri sufleteşti i-au asigurat respectul şi preţuirea coreligionarilor, stima tuturor cetăţenilor frumosului oraş dunărean. Amintirea sa este păstrată cu veneraţie atît în sinul obştei din Galaţi, cît şi de marea obşte a comunităţilor evreieşti din România.

La împlinirea unui deceniu de la săvîrşirea sa din viaţă, un serviciu divin (Iahrzeit) a fost celebrat la templul principal din Galaţi, întru pomenirea celuia care a fost rabinul şi învăţătorul nostru Iacob Margulies.

O figură talmudică: RAV

Rav, numit şi Abba Arika şi Abba ben Aivu este unul din amoraimii de frunte din Babilon, cunoscut mai mult sub numele de Rav „învăţătorul întregei diaspore". Ei s-a născut în sudul Babilonului şi era înrudit cu Hiia. Tradiţia spune că era coborîtor din Şimei, fratele lui David.

Nu se ştie cine a fost învăţătorul lui Rav în Babilon ; se ştie, în schimb, că a plecat în Iudeea şi a studiat sub supravegherea unchiului său Hiia şi că acesta l-a introdus în casa lui Iehuda ha-Nasi. Extrem de studios, Rav a intrat în ieşiva acestuia. A învăţat Tora în Iudeea şi înainte de a se întoarce în Babilon a fost învestit de către Iehuda cu dreptul de a da hotărîri în chestiuni rituale. S-a stabilit la Nehardea, ca interpret în Bet Midraş-ul lui Şila, apoi la Sura. Aici a creat o şcoală talmudică atît de vestită, încît era considerată „un mic sanctuar", atrăgînd sute de învăţăcei din Sura şi împrejurimi.

Evreii din Sura acceptau jurisdicţia şi conducerea sa religioasă. Nu numai învăţaţii din Babilon recunoşteau autoritatea sa religioasă, dar chiar şi Iohanan, şeful academiei din Tveria, unul din cei mai mari înţelepţi ai acelor vremuri, îl considera pe Rav drept învăţătorul său în chestiuni de halaha. Poate cea mai bună dovadă a recunoaşterii autorităţii sale religioase este afirmaţia : *„Rav este un tanait, dar are alte păreri"* (Ket. 8 a) adică Rav are dreptul să aibă păreri deosebite de ale unui tanait, fără ca să-şi susţină afirmaţiile pe părerile altui tanait. Dintre toţi înţelepţii din Babilon din generaţia sa, doar el se bucura de acest privilegiu. Întors în Babilon cu profunde cunoştinţe despre Tora. Rav a introdus mai multe reguli de halaha care înainte nu se practicau. Huna, unul dintre discipolii lui Rav spunea : *„De cînd Rav a venit în Babilonia procedăm la fel ca şi cei din Iudeea în ce priveşte creşterea vitelor mici* (care era interzisă aici), *cît şi în ce priveşte hotărîrile de divorţ"*.

Rav a stabilit reguli în ce priveşte viaţa conjugală şi educaţia copiilor. El vizita adesea obştiile din diferite localităţi, în scopul de a ridica nivelul vieţii lor sociale şi religioase. Autoritatea de care se bucura în întregul Babilon îi era recunoscută şi de către exilarh. Rav era membru al Bet Din-ului (tribunalul) exilarhului. Pe lîngă activitatea didactică, Rav ţinea predici, în care îndemna pe ascultători să studieze Tora şi să respecte *mitzvot*. În legătură cu acestea, el spunea : *„Mitzvot au fost prescrise pentru a da omului prilej să se perfecţioneze. Căci ce altă importanţă ar putea avea pentru Dumnezeu felul în care omul sacrifică animalele cu care se hrăneşte ?"* Despre studiul Torei el spunea că *„este mai important decît ofrandele zilnice"*, că *„este mai important decît construirea templului"* (Meg. 16 b). După acest mare erudit *„Cel ce spune : mă voi scula de dimineaţă şi voi învăţa un capitol dintr-un anume tractat, face o mare făgăduială lui Dumnezeu"* (Ned. 11 b). În grija sa pentru demnitatea învăţaţilor, el afirma că acela care jigneşte un erudit comite un păcat la fel de greu ca erezia (Sanh. 99 b). Rav considera răspîndirea cunoştinţelor despre Tora ca una din cele mai importante laturi ale activităţii sale. Caracteristic pentru spiritul său larg umanist este afirmaţia sa că oricine arată compasiune faţă de semeni este cu adevărat dintre urmaşii lui Abraham (Bezah 32 a). El îi îndemna pe credincioşi să renunţe la certuri şi bîrfeli, să se ferească de lăudoreşenie.

Rav este autorul cîtorva rugăciuni, cea mai cunoscută fiind *Tekiata de Rav* care se recită la *Amida* de *Roş Haşana*.

Adversar al ascetismului. Rav spunea : *„Omul va trebui să dea socoteală de tot ce au văzut ochii săi şi nu a mîncat"*. Iar pe Hamnuna îl sfătuia : *„Fiul meu, dacă dispui de ceva, caută de profită, căci nu există bucurie în mormînt iar moartea nu acordă aminare"*.

Rav şi Samuel sînt întemeietorii Talmudului babilonean. Discuţiile lor din domeniul *halahei* şi *agadei* constituie partea cea mai importantă a acestuia. În timp ce Samuel şi ieşiva sa din Nehardea reflectă tradiţia babiloneană, Rav şi ieşiva pe care a întemeiat-o la Sura reflectă tradiţia din Iudeea.

SĂRBĂTOARE LA BÎRLAD

Enoriaşii templului din Bîrlad — cu o vechime de 125 de ani — au avut bucuria de a-şi face rugăciunile de Roş Haşana, Iom Kipur şi Sucot într-un cadru cu adevărat sărbătoresc. Cu sprijinul Federaţiei Comunităţilor Evreieşti Mozaice şi prin strădania inimoasă a conducerii sfîntului lăcaş, templul a fost renovat, lucrările încheindu-se în preajma sărbătorilor.

Printre cei care au depus o rîvnă deosebită, cuvine-se a aminti pe d-nii Avram Solomon, Leiba Hass şi Iancu M. Iancu, ce au lucrat efectiv la curăţenia şi aranjarea în bune condiţiuni a templului. Se cuvine, de asemenea, amintită dăruirea cu care d. Marcu Rosenberg, hahamul comunităţii, oficiază în sfîntul lăcaş.

C. BUCHOLTZ

Epoca de aur sefardă

(Urmare din pag. 1-a)

un poet-critic şi maestru al *makamei* sau naraţie rimată, spune despre Halevi :

El a pătruns în tezaurul poeziei,
şi l-a spoliat de aurul său
Şi a luat toate preafrumosele vase
pentru sine
Şi a ieşit şi a zăvorît poarta în urma lui
Şi toţi care au mers pe urmele lui
Nu ajung nici măcar la colbul stîrnit de
roţile carului său.

O muzicalitate delicată şi graţie caracterizează versul lui Halevi. Dacă unii cîntăreţi de la începutul acestei epoci s-au luptat cu metrii arabici adoptaţi, bazaţi pe alternarea silabelor lungi şi scurte, Halevi i-a mînuit cu uşurinţă şi încîntare.

Halevi a scris lirică de dragoste care, deşi nu atît de erotică precum cea a prietenului său Moşe ibn Ezra, emană totuşi senzualitate şi tinereţe.

La fel ca Gabirol, Moşe ibn Ezra şi mulţi alţii, Halevi a extins liturghia sinagogală cu o mulţitudine de rugăciuni introductive. Într-unul din aceste frumoase poeme, poetul ţese o bogată tapiserie de metafore, aluzii biblice, jocuri de cuvinte şi convenţii alegorice pentru a obţine o descriere impresionantă a anevoioasei căutări a lui Dumnezeu de către popor în mohoritul exil.

Un număr de elemente în această creaţie caracterizează poezia epocii de aur a evreilor din Spania şi chiar şi poezia ebraică post-biblică din perioada de început a acestei epoci : înfăţişarea poporului ca unul ce suferă cumplit ; identificarea totală a poetului, prin folosirea persoanei intîia, cu această victimă şi recunoaşterea deschisă a situaţiei poporului aflat în exil ca fiind înstrăinat şi izolat. Dragostea pentru ţara poporului, pentru limba lui şi profeţii lui impregnează atît poezia cît şi lucrarea sa filozofică „Hazarii".

În cele din urmă, disperarea care-l cuprinsese în legătură cu viaţa pe care o ducea poporul său în Spania şi viziunea lui despre gloria lui trecută, l-au făcut să-şi părăsească înalta situaţie de medic, bogăţia şi familia şi să pornească într-o călătorie periculoasă spre ţara sfîntă, consemnîndu-şi reflecţiile, autoflagelarea, discuţiile cu prietenii şi însăşi călătoria în poeme maiestuoase.

Nu se ştie dacă Halevi şi-a atins ţinta mult visată. O legendă ulterioară, popularizată de Heinrich Heine, arată că a fost ucis de un tîlhar cînd s-a aplecat să sărute pămîntul Ierusalimului.

Deceniul care a urmat plecării lui Halevi în ţara sfîntă (1140) încheie mai mult sau mai puţin epoca de aur, perioada clasică a poeziei ebraice în Spania. Un mare efort creator se dezvoltă în domenii mai largi ale literelor — misticismul, filozofia, tratate de etică ; apar alţi poeţi, îndeosebi la curţile din Spania creştină de nord, unde evreii, foarte solicitaţi pentru îndeminarea lor în comerţ şi administraţie, s-au bucurat o perioadă neobişnuită de libertate religioasă şi culturală. În plus, un gen ebraic cu totul nou, *makama*, sau naraţia rimată — urmînd şi el modelul arab — a înflorit curînd. În aceste colecţii de povestiri avînd o oarecare legătură între ele şi adesea vădind o imaginaţie bogată, eroi picareşti străbat toată gama aventurilor, de la escapadele prin haremuri pînă la încăierările cu moartea.

Perioada cîntecului rostit cu glas tare a trecut însă, toate vocile gîndirii iudaice au fost treptat reduse la tăcere pînă cînd, în 1492, expulzarea poporului a pus capăt istoriei medievale a evreilor spanioli.

Cu toate acestea, cîntecele care au fost cîntate pentru prima oară pe solul Spaniei au răsunat de-a lungul secolelor în sinagogile din lumea întreagă. Iar în epoca modernă, odată cu regăsirea manuscriselor ce au fost pierdute timp de generaţii, glasurile neliturgice ale evreilor remarcabili din Spania răsună mai limpede ca oricînd — şi în primul rînd accentele umane ale lui Şmuel Hanaghid, strigătul de durere al lui Şlomo ibn Gabirol şi dulcea nostalgie a lui Iehuda Halevi.

DAVID SEGAL

DECESE

În perioada 26 octombrie — 10 noiembrie 1972, în cimitirele Comunităţii evreilor din Bucureşti au fost înhumate următoarele persoane :

Zilberman Fani (70 ani), Spătarului 51 ; Vereanu Mina (87), Ceauş Radu 6 ; Susin Beia Isabela (81), Toamnei 94 ; Manoah Mărculescu (95), Moşilor 350 ; Cohen Roza (75), Sabinelor 2 ; Simovici Maier (82), Labirint 151 ; Atias A. Iosef (67), Bd. Coşbuc 6 ; Feldman Fani (71), Cuza Vodă 48 ; Herşcovici Viorel (61), Căluşei 4 ; Blumenfeld Maria (77), Dudeşti 20 ; Iancu Şulem (75), Vlaicu Vodă 56 ; Harabagiu Moisă (64), Colentina 43 ; Froimovici Adolf (75), Ştefan Mihăileanu 24 ; Grupariu Etla Haia (89), Şoseaua Mihai Bravu 107 ; Beer Clara (65), Moşilor 106 ; Dascălu Cuna (81), Simion Ştefan 17 ; Davidescu Cezar (77), Petru Rareş 24 ; Solohan Lea (31), Giuleşti 60.

EVOCĂRI

ST. ANTIM

de I. PELTZ

Cînd omul de cultură care a fost eruditul I. Brucăr a pregătit, în 1919, apariția revistei sale *„Lumea evree"*, mi-a încredințat secretariatul de redacție.

Eram foarte tînăr, d-abia împlinisem 20 de ani și încrederea cu care m-a onorat I. Brucăr m-a emoționat.

De altminteri o să li se pară unora curios, dar directorul *Lumii evree* a fost și profesor la gimnaziul *Cultura*. I-am fost elev. (Era foarte tînăr, între băieții „săi" și profesor nu era *în ani*, o prea sensibilă diferență).

Pregătind, deci, *Lumea evree* și citîndu-mi viitorii colaboratori, între care trebuie să menționez la loc de cinste pe învățatul, literatul, biologul H. Sanielevici, directorul revistei mi-a spus cu vădită satisfacție că, printre ei va fi și *Șt. Antim*. Era, într-adevăr, o achiziție deosebită.

Poate că noile generații nu cunosc prea multe despre acest om, în care savantul făcea casă bună cu polemistul, ziaristul cu sociologul, literatul cu juristul.

Șt. Antim, care dacă ar fi trăit ar fi împlinit 93 de ani, a fost un condei strălucit. Un condei care s-a aplicat în diferite domenii.

El s-a ilustrat în articole de presă, în studii cu caracter sociologic și economic, în portretizări.

A fost un adevărat maestru al portretului, amintind admirabilele realizări ale lui I. Ludo, a cărui peniță aș dori să revie cît mai curînd în actualitate.

Antim, născut în Dorohoiul care ne-a dat și alte figuri reprezentative ale scrisului (să-l amintesc, de pildă, pe Sașa Pană, să-l amintesc pe Ion Călugăru) a peregrinat în diferite orașe, pînă ce și-a terminat liceul.

Împrejurările l-au purtat, tînăr învățăcel, prin Brăila, Piatra Neamț, Bacău și ochiul său a înregistrat, de pe atunci, la frageda lui vîrstă, diverse aspecte negative ale vechii societăți burgheze.

Mai tîrziu, mintea sa sprintenă, care și-a însușit o vastă cultură, i-a îngăduit să realizeze lucrări de importanță majoră.

A fost și un priceput ziarist și apoi un director de ziar tot atît de competent.

A început să colaboreze, în 1906, la ziarul *La Roumanie*. Avea 27 de ani, dar s-a dovedit în stare să judece evenimentele cu multă, cu deosebită maturitate.

În cariera sa, un eveniment: revista *Curentul nou* pe care a condus-o împreună cu H. Sanielevici.

Revista a fost pe cît de prestigioasă, pe atît de discutată. Și asta datorită mai ales fugosului Sanielevici, care polemiza cu toată lumea.

Antim, ca jurist, a adus o contribuție importantă la înțelegerea multor probleme de drept. Studiile sale publicate în *Pandectele române* au fost prețuite de purtătorii robei și de slujitorii barei, ca și în general de juriștii de pe vremuri.

Studiile sociologice, pe care le-a publicat în 1907, au evidențiat — dacă mai era nevoie — atît darurile sale scriitoricești, cît și competența sa, devenite de pe atunci notorii.

Tot așa, colaborările sale la *Opinia* din Iași, la *Adam*, revista condusă de I. Ludo, care a însemnat un moment culminant în publicistica noastră, la *Curierul israelit*, la *Noua revistă română*, de sub direcția profesorului filozof C. Rădulescu-Motru, și în ultimii ani la *Libertatea* i-au dat prilejul să se manifeste ca strălucit ziarist.

Cea mai valoroasă activitate, însă, a desfășurat-o, cum am spus mai sus, ca portretist.

Politicienii de pe vremuri au fost „pictați" cu un condei necruțător: nu se va uita niciodată „interpretarea" dată de el persoanei lui Alexandru Bădărău, de pildă, supranumit „Vulturul Moldovei", un stîlp al vieții publice de acum cinci-șase decenii, lui Take Ionescu, lui Petre Carp, lui Vintilă Brătianu și altora de care nu-mi amintesc.

Sub pseudonimul *Hyperion*, aceste portretizări au suscitat interesul intelectualilor ca și al cititorilor pregătiți să prețuiască vîna polemică și satira tăioasă a lui Antim.

Trebuie să mai adaug că studiul său *Concepția economică a dreptului*, tipărit în 1925, l-a situat printre cei mai pregătiți juriști și economiști.

Mare admirator al lui Heine, a tradus în românește, într-o admirabilă limbă literară, *Nopțile florentine* ale ilustrului poet și nu mai puțin celebra sa nuvelă *Rabinul din Bacherach*...

Mă întîlneam cu el, aproape în fiecare zi, la fosta cofetărie *Nestor* din Calea Victoriei sau la *Capșa*.

Ca și în scris și în raporturile sale cu contemporanii era plin de umor — un umor strict personal. Avea replica promptă și nu-și ierta semenii care au păcătuit.

Așa de pildă, vorbind despre un ziarist venal:

— În fiecare din prietenii mei doarme un escroc. Dar escrocul din amicul X *are insomnie*.

Mai citez încă una.

Cînd Mussolini de sinistră amintire a ajuns la cîrma Italiei, unul dintre furioșii simpatizanți ai dictatorului nu înceta să-l laude.

— Mussolini! perora el, un adevărat Cezar!

— Sidoli! i-a răspuns Antim, stîrnind și de astădată hazul capșiștilor...

Antim, în toată cariera sa de ziarist, sociolog, economist, portretist, a scris *o singură* recenzie: despre *Calea Văcărești* în revista „Libertatea".

Cu ce se îndeletniceau strămoșii noștri?

În baza nenumăratelor cercetări arheologice și istorice efectuate în ultimul timp, s-a putut stabili mai exact modul în care se trăia în timpurile străvechi în țara Bibliei. Se știa și înainte că inițial evreii s-au ocupat cu agricultura, lucru dovedit de numeroasele precepte biblice conținînd referiri și comparații cu caracter agrar.

Descoperirile din ultimul timp au dovedit că Iudeea avea o populație densă, care trăia în peste patru sute de orașe și localități mai mici. Existau și proprietăți mari, care foloseau numeroși muncitori și cultivau produse destinate exportului. Lucrul acesta rezultă din umărul mare de vase de lut, purtînd sigiliul „Iehud" în care se transporta ulei de măsline, cereale etc. Ținînd cont de poziția centrală, la întretăierea căilor comerciale, Iudeea conta ca un important punct de schimb, deși era o țară mică. Încă în perioada persană evreii au obținut acces la Marea Mediterană și au început să navigheze. Prin aceasta, legăturile lor cu restul lumii s-au intensificat.

Despre ținutul Neghev-ului se știe că acum patru mii de ani, în timpul patriarhilor, trăia acolo o populație numeroasă. În perioada regilor populația s-a diminuat, dar mai tîrziu, în epoca nabateană și bizantină pînă în secolul al VI-lea, ținutul a hrănit o populație numeroasă care poseda turme de capre, de oi, de vite, precum și vii și ogoare. Pășuni pentru vite, fîntîni și izvoare erau în abundență. Chiar dacă o anumită parte a Neghev-ului era deșert, au existat totuși sute de sate și de gospodării agricole, a căror urme au fost descoperite în ultimii ani. Neghev se afla la întretăierea marilor drumuri ale caravanelor și cultiva relații strînse cu civilizațiile din orientul apropiat. Numeroase localități din Neghev, ca Ieruham, Azor, Bet Dagan. Haluta, Iavne apar în documente hieroglife sau în alte scrieri din antichitate.

Din timpurile foarte vechi Iudeea era străbătută de drumuri. În perioada războaielor purtate cu moabiții, edomiții și mai tîrziu cu romanii, aceste drumuri au fost îmbunătățite și transformate în șosele bune pentru a fi străbătute de armate. Sub dominația romanilor, construcția de șosele a atins apogeul. Și azi se mai găsesc porțiuni de șosea pavată cu pietre mari, cu cetăți și forturi de apărare, precum și ziduri de apărare împotriva inundațiilor și prăbușirii de stînci...

Cînd regele David i-a învins pe edomiți, țara a obținut acces la mare; atunci s-au stabilit relații economice cu fenicienii. Mai tîrziu, în timpul domniei lui Șlomo, fenicianul Hyran din Tyr a construit o flotă care a circulat pe Marea Roșie. Din Eilat, corăbiile navigau pînă la Ofir, o localitate neidentificată încă din Africa, de unde aduceau obiecte de lux, lemn, pînzeturi și vieţuitoare exotice.

Deși în perioada primului templu evreii se ocupau cu cultivarea cerealelor, mai existau unele triburi care trăiau în pustiu, în corturi, și se ocupau cu creșterea vitelor, ca de pildă rehabiții și nazariții. Profeții, ca și o parte a populației considerau viața nomadă a păstorilor drept idealul vieții modeste și curate.

Cu trecerea secolelor s-au dezvoltat comerțul și meseriile; oamenii au început să se dedice altor ocupații, ca de pildă țesutul, pe care îl cunoșteau din timpul robiei în Mițraim, cînd au învățat să toarcă și să țeasă. Se îndeletniceau de asemenea cu fabricarea de vase din ceramică, cioplitul în piatră, iar mai tîrziu cu producerea sticlei, meserie în care au excelat. Biblia ne arată cum meseriași evrei au confecționat, în timp ce pribegeau prin pustiu, chivotul legii.

În Iudeea, ca și în restul lumii antice a dominat multă vreme economia naturală, fiecare producîndu-și singur tot ceea ce necesita pentru viață, inclusiv îmbrăcămintea. În fiecare familie se țesea stofă pentru membrii familiei iar ceea ce rămînea, se vindea și se exporta. Stofele erau vopsite în diferite culori și astfel s-au perfecționat în tehnica vopsitului.

Alt domeniu în care evreii s-au specializat cu timpul a fost prelucrarea metalelor. În timpul regelui David se aducea minereu de fier din nord, iar cositorul era importat din Fenicia. Descoperirea minelor de cupru din Neghev în timpul domniei lui Șlomo a dus la dezvoltarea simțitoare a meșteșugului prelucrării metalelor. Se prelucra și aurul. La curtea regală se folosea vase de aur, iar hainele preoților erau țesute cu fire de aur.

HANNA PETOR

Însemnări ieșene

Oameni și locuri

Într-un prim articol am vorbit de oameni care prin practica lor medicală au cinstit profesiunea pe care și-au ales-o și prin devotamentul lor în prestarea acestei profesiuni au adus importante contribuții la dezvoltarea și îmbunătățirea asistenței medicale a obștei evreiești din Iași. Dar vorbind de medici ieșeni cu un deosebit profil profesional și social, nu pot să nu relev în primul loc acel așezămînt de o deosebită importanță socială și obștească ce a fost Spitalul israelit. În anii dinaintea primului război mondial, spitalul fiind singura instituție evreiască considerată ca persoană juridică și morală, era în drept să primească donații: în special case de locuit. Pe acele vremuri oamenii înstăriți lăsau prin testament case, din venitul cărora se putea întreține spitalul.

Unul dintre administratorii spitalului era Spirt, tatăl poetului Claude Sernet, care după cum se cunoaște, își are un loc de frunte în antologia poeziei franceze.

Un alt îngrijitor pentru întreținerea caselor proprietatea spitalului a fost meseriașul Pressman.

Tot în legătură cu Spitalul israelit din Iași ar fi să menționăm că în diferitele lui secții își făceau stagiul de internat și externat studenți evrei în medicină. Secția chirurgicală s-a bucurat la timpul său de concursul marelui chirurg din anii aceia, d-rul Scully. Tot la Spitalul israelit din Iași opera curent, la începutul carierii sale, vestitul chirurg și profesor Emil Juvara transferat după un număr de ani petrecuți la Iași, la Facultatea de medicină din București.

Spitalul israelit întreținea și un azil de bătrîni, pentru cei ce nu aveau rude apropiate. În Iași funcționa un al doilea azil de bătrîni, bine gospodărit, care era întreținut prin cotizațiile membrilor săi. El își avea sediul într-un imobil proprietatea sa din strada Palat.

Tot ca instituții de asistență socială și medicală trebuie menționate societățile Fraterna-Păcurari și Caritas. Prima își avea sediul în strada Ghica Vodă. Era o societate de ajutor reciproc, susținută prin cotizațiile membrilor ei, în majoritate meseriași.

La Fraterna-Păcurari activa ca medic asistent, în ultimii ani dinaintea războiului, d-rul Ghelerter, la stăruința căruia societatea cumpărase după primul război mondial, casa Corjescu, din vecinătate, transformînd-o într-un spital cu tot necesarul pentru o asistență medicală variată. Doctorul Steuerman prestase și el gratuit, într-un anumit interval, asistență medicală.

D-rul Steuerman, medic de profesie, era după cum se știe, poet, cronicar și ziarist. Prima sa lucrare ca prozator a fost volumul O toamnă la Paris, unde se specializase. Poetul era rudă prin alianță cu Barbu Fundoianu. Primele lucrări ale lui Fundoianu au fost traduceri din poeți francezi. După primul război mondial, s-a mutat la Paris, unde își croise drum larg în cîmpul literelor franceze. A avut un sfîrșit tragic, fiind exterminat într-unul din lagărele naziste.

În perioada antebelică existau la Iași, în cadrul comunității mai multe școli evreiești, printre care Școala Cultura cu clădire proprie, Junimea Nr. 1 și Nr. 2, școala de fete „Steaua" și Școala română-israelită. Elevii și elevele se prezentau ca elevi preparați în particular, în fața unor comisii pentru a căpăta atestatele de învățămînt oficiale. În plus față de programa oficială de învățămînt, la aceste școli se preda limbile ebraică și germană. Unul dintre acești profesori de limba ebraică a fost Golderon.

Profesorul de ebraică Golderon era în orele libere și un mare amator de șah. La Café Traian avea un partener pe un anume Ostersetzer. Din cînd în cînd asista la aceste partide de șah și Mihail Sadoveanu.

Un original care frecventa vestitul Café Traian era misitul Svartz — pe care și l-ar fi luat de model Ronetti-Roman în crearea personajului Zeilig Șor din drama „Manase".

Pomeneam mai sus de Ostersetzer. El era tatăl scriitoarei de pe vremuri: Duduia Grădinărița, autoare de povești pentru copii și de reviste cu cîntece. Pseudonimul i l-ar fi dat vestitul umorist Ranetti, directorul revistei umoristice Urzica.

JEAN HEFTER

Obiceiuri de nuntă la evrei

I. KETUBA — ACTUL MATRIMONIAL

În timpurile biblice, căsătoria era o ceremonie care avea loc în public, în faţa bătrînilor comunităţii şi era urmată de o petrecere. Apoi, femeia intra în cortul soţului ei. Denumită de legea iudaică „logodnă" (kiduşin) căsătoria nu era în acele vremuri o chestiune specific religioasă, ea avînd deopotrivă şi un caracter civil.

Instituţia *Ketuba* — document legal care atestă căsătoria şi enumeră obligaţiile contractate de către soţ faţă de soţia sa — este necunoscută în Tora. Se poate presupune că ea nu a existat înaintea exilului babilonean. Cu trecerea timpului s-a simţit necesitatea de a include instituţia laică a căsătoriei în cadrul responsabilităţilor religioase, dînd astfel ceremoniei o anumită formă legală care să definească şi mai clar obligaţiile soţului faţă de soţia sa. După întoarcerea în Iudeea a exilaţilor din Babilon, contractul, ketuba a devenit obligatoriu, probabil din dorinţa de a păstra puritatea legăturilor familiale.

Prima menţiune a unui contract de căsătorie se găseşte în cartea apocrifă a lui Tobie. Talmudul atribuie instituţia *ketuba* rabinului Simeon ben Şetat, preşedintele *Sanhedrin-ului* care a trăit în secolul al doilea al erei noastre. După cum reiese din Talmud, rolul principal al ketubei era de a proteja statutul femeii „astfel ca să nu fie o treabă uşoară pentru soţ ca să o repudieze" (Ketubot 11 a).

Nu îi este permis soţului să stea cu soţia sa nici măcar o oră dacă nu există o ketuba scrisă, iar dacă o pierde, trebuie scrisă o alta.

De timpuriu s-a instaurat obiceiul de a se citi sub baldachin ketuba cu glas tare, aceasta devenind un element al ritualului de căsătorie.

TEXTUL KETUBEI

Conţinutul ketubei a rămas aproape neschimbat din epoca gaonimilor. Cu excepţia cîtorva fraze în ebraică, ketuba e scrisă în limba arameică, conform prescripţiilor talmudice. Ele conţin o mare cantitate de informaţii etnologice privind istoria evreilor, viaţa zilnică şi obiceiurile practicate. Un mare interes prezintă ortografierea denumirilor comunităţilor evreieşti, sistemul de datare (incepînd de la crearea lumii, de la restaurarea celui de al doilea templu, era seleucidă) ; numele miresei şi al mirelui, din care ieşea la iveală ascendenţa familiilor respective, diferitele obiceiuri legate de zestre (ketubele orientale conţin o descriere amănunţită a bunurilor miresei).

Legea şi obiceiurile nu stabilesc decît textul ketubei. Din punct de vedere artistic ea se pretează la o varietate infinită de ornamente şi ilustraţii. Dar cum nu orice mire avea posibilităţi materiale pentru a angaja un artist sau un caligraf, majoritatea ketubelor nu conţineau decît textul tradiţional, scris de mîna pricepută a unui copist sau de o persoană cultivată, fără nici o ornamentaţie.

Numărul ketubelor care ne-au rămas este relativ mic. Cele mai multe se află în muzee, biblioteci şi în colecţii particulare. Demnă de menţionat este ketuba descoperită în anul 1905, într-o colecţie de manuscrise de papirus de la Elephantine, care datează din secolul al V-lea dinaintea erei noastre. O altă ketuba antică a fost descoperită de profesorul Yadin, în 1961, într-o peşteră din deşertul Iudeei. Aceasta, denumită „ketuba din Babata" a fost scrisă cu cîţiva ani înainte de revolta lui Bar Kochba (anul 135). O ketuba găsită la Barra, în Africa de nord şi o alta găsită în gheniza din Cairo care datează de pe la anul 1000 se află la Oxford. Cea de a doua, din care nu s-a conservat decît un fragment, este una din primele ketube ornamentate.

KETUBOT ITALIENE

Cum e şi explicabil, ornamentaţia contractelor matrimoniale reflectă influenţa mediului înconjurător.

Printre cele mai frumoase ketubot se numără cele ale comunităţilor evreieşti din Italia. Scrise pe pergament, textul era de obicei înconjurat de o margine decorată cu culori vii. Ornamentul textului, în formă de portal, reprezenta scene biblice : Araham şi Sara, sacrificiul lui Iţhak, scene din cartea lui Ruth. Unele ketubot sînt împodobite cu miniaturi, adesea reprezentări fanteziste ale Ierusalimului. Cîteodată erau pictaţi mirele şi mireasa, îmbrăcaţi în moda epocii respective. Alte ketubot reprezentau simbolurile unei vieţi conjugale fericite (păsări, îngeri, heruvimi, miini împreunate) precum şi simbolurile prosperităţii, ca scene de seceriş sau de culesul viilor. Cîteodată pe ketubot se pot întîlni simboluri tipic evreieşti, de pildă mîinile unui cohen ridicate în semn de binecuvîntare, pentru a indica că mirele provine dintr-o familie sacerdotală sau un urcior şi un vas, semn de descendenţă levitică.

Aceste ilustraţii sînt însoţite de versete biblice, amintind bucuriile vieţii de familie, de exemplu versetul 3 din psalmul 127 : „Femeia ta, ca o vie roditoare în laturile casei tale ; fiii tăi ca nişte vlăstare tinere de măslin, împrejurul mesei tale" sau aforisme ale înţelepţilor.

KETUBOT OLANDEZE

În Olanda, contractele de căsătorie — mai ales în comunităţile sefarde — se

NUNTĂ
desen şi gravură
de Bodenschatz
(Germania, anul 1783)

caracterizau prin ornamentaţii mai modeste, executate în stilul celor mai bune tradiţii ale artizanilor olandezi. În general, ornamentele încadrau textul ketubei, fiind executate sub formă de grav ri imprimate cu plăci de aramă, adesea în alb şi negru, cîteodată colorate cu mîna.

Acest tip de ketuba, imprimate la sfîrşitul secolului al XVII-lea, era foarte răspîndit în comunităţile de origină spaniolă şi portugheză din Olanda. Principala decoraţie consta în vaze şi buchete de flori, dispuse de o parte şi de alta a textului ketubei. Sus se afla chipul mirelui şi al miresei iar în partea opusă, o mamă cu doi copii. Textul era încadrat de două coloane pe care se înlănţuie ramuri de măslini. Coloanele sprijină o boltă semicirculară, un fel de baldachin nupţial, pe care scrie *Mazal Tov*.

În general numele artiştilor — autori ai acestor ketubot nu s-au păstrat. Totuşi, printre contractele matrimoniale descoperite în Olanda, există un document din secolul al XVII-lea care poartă numele autorului : Şalom, fiul lui Mordehai din Italia. Acesta a fost un cunoscut gravor în aramă, contemporan al lui Rembrandt.

STILUL ORIENTAL

Ketubot din ţările Orientului Apropiat au un alt caracter. Multe dintre ele sînt scrise sau pictate pe hîrtie şi nu pe pergament, iar decoraţiile lor, compuse din floră şi faună sînt bogate în compoziţii care reflectă influenţa stilului oriental.

Desenul este alcătuit din forme geometrice, textul şi versetele biblice sînt dispuse într-un spaţiu dreptunghiular, căci contractele matrimoniale orientale nu folosesc niciodată conturuti de genul celor italiene şi nici nu reprezintă figuri omeneşti.

Exemplarele cele mai interesante sub aspect grafic sînt cele persane, provenind de la vechea comunitate din Ispahan, ca şi cele din comunităţile evreieşti din Hamadan, Yezd, Kunsar, Kashan, Teheran etc. Ele sînt bogate în teme decorative, amintind adesea de desenele covoarelor persane. Cele din Ispahan sînt mai interesante datorită temei lor caracteristice. Nu se întîlnesc numai motive florale, chiparoşi, păuni, dar şi simbolul persan, jumătate din discul solar, cu o faţă omenească, în partea de sus a documentului, chiar de-asupra textului.

O profuziune de desene florale geometrice caracterizează majoritatea contractelor matrimoniale din ţările orientale dar mai ales din Persia. Ketubele din Kunsar şi Yezd se remarcă printr-o compoziţie fină de ilustraţii florale, foarte stilizate, dispuse în pătrate şi triunghiuri. În comunitatea din Hamadan se folosesc pentru decorarea Ketubelor aceleaşi metode ca şi pentru textile, imprimîndu-se detaliile ornamentale cu ajutorul unor plăci de lemn. În comunitatea din Teheran contractele matrimoniale au formă de carte. Ornamentele marginale sînt asimetrice, minunat colorate cu albastru intens şi aur.

Din motive necunoscute, acele ketubot care ne-au rămas de la comunităţile evreieşti din Africa de nord (Maroc, Tunisia, Algeria) sînt rareori colorate. Deşi printre evreii spanioli exista o puternică tradiţie a manuscriselor ornamentate, contractele matrimoniale din Africa de nord sînt realizate de copişti pricepuţi. Accentul cade în deosebi pe eleganţa scrisului şi numai rareori întîlnim o încadrare delicată în alb şi negru.

În comunitatea evreiască din Yemen, tradiţia copiştilor-artişti, care chiar şi după inventarea tiparului scriau de mînă majoritatea textelor sfinte — cărţi de rugăciuni, poeme liturgice, hagadot de Pesah — se vădeşte mai ales în aspectul ketubelor. În general, ele nu sînt ornamentate, deşi există şi unele exemplare ilustrate.

Pe timpul otomanilor, ketuba din Eretz Israel şi din oraşele sfinte (Ierusalim, Hebron, Safed şi Tiberiada) se deosebeau total de cele din ţările islamice. Acest lucru se confirmă şi mai mult cînd e v de ketuba din Ierusalim. De la încep secolului al XIX-lea şi pînă la încep secolului nostru contractele aveau de pra textului o vază cu flori şi ramuri colorate. Cîteodată reprezentau chip şi palmieri. Chiparosul — simbolul I salimului, pentru că creşteau pe Mu templului — apare şi pe alte ketubot Liban şi Persia. Pe exemplarele din I salim se reprezenta adesea locurile sf şi mormintele patriarhilor. Cele din şele Safed şi Tiberiada au de obicei cadru în formă de uşă, executat din romburi colorate (roşii şi verzi), ca mozaic. Cîteodată, de-asupra textulu desena o mînă cu cele cinci degete (ha aducătoare de noroc.

Ketuba comunităţilor evreieşti din I diferă după trecutul istoric al comuni de origină (există două grupuri etn cei care s-au stabilit în India în anti tate şi cei veniţi mai recent din Spa Portugalia, Mesopotamia etc.) Ketubot în general scrise şi pictate pe pergam Prin ornamentaţia lor, care foloseşte mente arhitecturale ca arcade şi colo desenate în stilul local şi elemente fauna şi peisajul acestui subconti (păsări multicolore, peşti, animale junglă) se oglindeşte influenţa artei duse. În comunitatea din Cochin ket este lipsită de ornamente iar textul aranjat în forma unui edificiu orie La Madras ketuba era colorată, plină elemente arhitecturale, ghirlande de şi ciorchini de struguri.

TRADIŢIA ARTISTICA

Aşa cum arătam la început, ket actul matrimonial tradiţional a fost in enţat de stilul la modă în perioada şi de origină a tinerilor căsătoriţi. Ase narea dintre exemplarele artistice, sc şi ornamentate, confirmă legătura di stil, epocă şi locul în care au fost în mite. Asemănările nu se menţin nu în cadrul unei singure generaţii ci se tind asupra mai multor generaţii. Co nuitatea dă cîteodată impresia că m ketubot au fost scrise şi ornamentate acelaşi artist sau grup de artişti de-alungul timpului au creat un anu stil de scris şi de ornamentare. Astfel poate vorbi despre „şcoala din Ancon sau de stilul anconez pentru că lucră lor prezintă caracteristci comune ; există „şcoala romană", „şcoala din dova", „şcoala din Gibraltar". Cunoaş particularităţile artistice ale ketubelor Olanda, ale comunităţii din Ispahan, şi din Herat (Afganistan). Această persis ţă a tradiţiei artistice a ketubelor atestată de asemănarea care există în ele şi numeroase obiecte rituale, create artişti evrei în diferite epoci şi colţuri lumii.

DAVID DAVIDOVI

„Vom cînta şi Dumnezeu ne va înţelege"

Haim Schwartzman şi muzica sinagogală

Într-o prezentare ce i-a făcut-o în coloanele revistei noastre (Nr. 239 din 15 octombrie 1970), scriitorul Marius Mircu afirma în mod just că maestrul Schwartzman reprezintă o pagină deosebită din istoria cîntecului evreiesc din România.

În activitatea sa îndelungată şi multilaterală, el a fost preocupat şi de una din formele interesante ale acestui cîntec, despre care s-a scris mai puţin. Este vorba de cîntecul sinagogal. În rîndurile de faţă vom încerca să prezentăm cititorilor această latură a maestrului Schwartzman atît ca organist, dirijor, dar mai cu seamă ca compozitor.

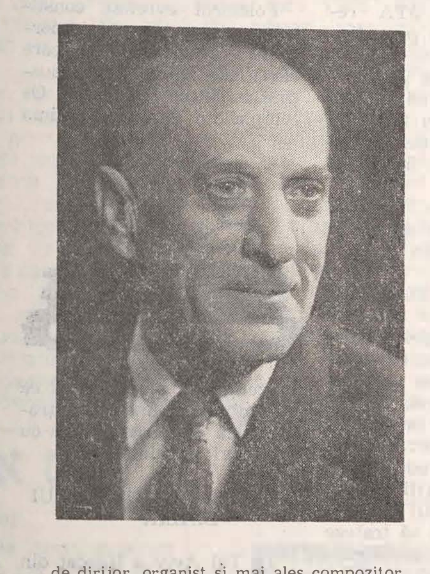

Încă din copilărie a simţit o atracţie deosebită pentru învăţătură. La şcoala copiilor evrei — Hederul de altă dată — el şi-a petrecut multe ore. Aici un anume dascăl, Reb Moişolă, l-a învăţat alfabetul. Sinagoga, unde oficia un *baal tefila* acompaniat în cîntece religioase de alţi coreligionari, *meşorerim*, a constituit pentru micuţul Haim un loc deosebit de reculegere. Cu sprijinul muzicii şi prin muzică învăţa şi reţinea mai uşor textele religioase tradiţionale. Pe acea vreme, un eveniment însemnat în obştea evreiască îl constituiau concertele religioase organizate în sinagogi de către cantorii din centrele mai mari. Cu acest prilej se executa un program de cîntece religioase, susţinut de cantorul solist acompaniat de cor. De asemenea manifestări muzicale era atras Haim Schwartzman, care abia împlinise vîrsta de 8 ani. După multe insistenţe, tatăl său i-a îngăduit să intre în formaţia unui cunoscut cantor care se angajase să se ocupe de glasul şi de educaţia muzicală a băiatului. Şi iată-l plecat în turneu cu corul cantorului Nise Belzer.

Învăţătura evreiască şi cîntul sinagogal constituiau pîinea cea de toate zilele a *meşorer*-ului. Odată cu cîntecul, protectorul său muzical i-a dat şi primele noţiuni de solfegiu. În anii ce au urmat, tînărul şi-a completat educaţia muzicală. La 19 ani a venit în România, unde a debutat în teatru, întîi la Iaşi apoi la Bucureşti, unde se remarcă şi prezenţa sa — în calitate de corist — la temple din capitală. De atunci Schwartzman a rămas legat de cîntecul sinagogal, pe care l-a slujit cu pricepere şi devotament mulţi ani, în calitate de dirijor, organist şi mai ales compozitor. Între timp, în perioada 1918—1921, îşi perfecţionează studiile muzicale la Conservatorul din Bucureşti cu profesorii I. G. Kiriac, Alfonso Castaldi, Ion Nonna Otescu şi Dimitrie Popovici-Bayreuth, aşa cum menţionează lexiconul „Muzicieni români" de Viorel Cosma.

Prezenţa şi afirmarea sa în calitate de compozitor de muzică sinagogală se face acum mai simţită. În anii ce au urmat îl întîlnim în această calitate la templele Fraterna şi Unirea Sfîntă şi apoi la Sinagoga Mare din capitală. Serviciile religioase de vineri seara, sîmbătă dimineaţa, cele de sărbători, nunţi etc. au găsit în compozitorul Schwartzman un fidel tălmăcitor al melodiilor sinagogale tradiţionale, prezentate într-o formă modernă. Între aceste compoziţii amintim bucăţile : Leha Dodi, Aşkivenu, Kadiş, Veşameru, Alel, Une Sane Tokef, Maghen Avoth, Kiduş, Adonai Natein, Şir Muzoth şi altele, scrise de-a lungul anilor, pagini valoroase din liturghia sinagogală a credincioşilor evrei din România. La ascultarea acestora îţi vin în minte cuvintele hasidimilor care susţin că „cea mai bună legătură dintre credincios şi Dumnezeu este melodia, care stabileşte comuniunea cu dumnezeirea, izvorul vieţii şi al eternităţii".

Maestrul Schwartzman a transpus pe portativ cu mult talent cîntecele tradiţionale de Şabat, cunoscute sub denumirea de *Zemirot*, păstrînd nealterată linia lor melodică transmisă din bătrîni. De asemenea a pus pe muzică cei mai reprezentativi dintre Psalmi. Corurile sinagogale pe care le-a creat şi îndrumat s-au remarcat prin prezenţa unui mare număr de glasuri de soprano şi alto, în corul mixt, care adesea susţineau şi părţile solistice. Maestrul Scwartzman îşi recruta coriştii din rîndul elevilor de la şcolile comunităţii la care activa ca profesor de muzică. El a reuşit să scoată de la ei şi prin ei efecte şi sonorităţi ce încîntau auzul enoriaşilor. Pentru elevii săi a cules şi compus un ciclu de cîntece cu teme şi intonări religioase tradiţionale, intitulate „Zemiroth Teşabath". Despre unul din aceste cîntece, intitulat „Ţur mişelo achalnu" maestrul Schwartzman îmi spunea : „această melodie am auzit-o la masa bunicului meu". Îmi amintesc cu multă nostalgie de o primă a ei audiţie. În ziua de 29 noiembrie 1941 — cum arată programul pe care-l păstrez — avea loc la templul coral din Bucureşti un *Oneg Şabat*, în care corul, avînd ca solist pe elevul Iosub, l-a prezentat în faţa unui auditoriu ce umplea parterul şi galeriile sfîntului lăcaş. Din aceeaşi serie de compoziţii amintesc şi de nigunul Ia Ribon, Şabat Haiom, Vetaher Libenu (în stil popular) şi Haşomer Şabat. Opt din aceste cîntece pentru Oneg Şabat au fost tipărite în 1941 prin grija d-lui Ionel Grubea.

În timpul celui de al doilea război mondial el a organizat — cu concursul „Orchestrei Simfonice Evreieşti" — o serie de concerte religioase pentru solişti, cor şi acompaniament instrumental în temple şi la Sinagoga Mare, în care a apărut în dubla calitate de dirijor şi compozitor.

Pasiunea de a lucra pe tărîmul muzicii evreieşti o păstrează şi astăzi maestrul, care la venerabila vîrstă de 75 de ani, continuă să compună pentru corul cursului de Talmud-Tora din Bucureşti, pe care-l îndrumează şi conduce cu atîta competenţă.

Pentru ascultătorul atent, compoziţiile religioase ale maestrului Haim Schwartzman scot în relief relaţiile ce s-au stabilit de-a lungul vremurilor între muzica religioasă şi folclorul evreiesc, precum şi rolul muzicii religioase evreieşti în păstrarea iudaismului. Aceste elemente Haim Schwartzman reuşea să le evidenţieze mai ales în executarea la orgă a preludiilor religioase, pe care le improviza şi in care dădea frîu liber inspiraţiei.

A improviza o melodie „este o chestiune de talent şi de capacitate, calitatea improvizaţiei depinzînd de inspiraţia şi dispoziţiile momentului" (A. L. Ivela). În mod deosebit îmi amintesc de unele preludii pe care le folosea anume pentru a servi ca începutul unui serviciu religios, apoi de acela de la ceremoniile nupţiale sau de la concertele religioase. Nu puţine au fost cazurile cînd în execuţia acestora se strecurau unele conturuti melodice folclorice de doină sau baladă, care-mi sugerau anumite influenţe ale muzicii populare româneşti asupra acesteia.

La întrebarea ce i-a fost pusă de către învăţăcei unui ilustru rabin şi anume : „cum trebuie să ne rugăm ?", acesta a răspuns : „Vom cînta şi Dumnezeu ne va înţelege".

Parcurgînd diferitele etape din creaţia muzicală sinagogală a maestrului Haim Schwartzman am ajuns la aceeaşi concluzie.

MAURICIU ROTHENBERG

PISSARO

În anul 1874 lua fiinţă la Paris o grupare care se intitula „societatea anonimă a artiştilor pictori, sculptori şi gravori", cunoscută sub numele de mişcarea impresionistă. Unul dintre membrii ei cei mai devotaţi era Camille Pissaro, născut dintr-o familie sefardă, la Bordeaux.

De tînăr s-a dedicat picturii împotriva voinţei familiei sale. Din 1855, de la vîrsta de 25 de ani şi pînă la moartea sa (1903) a trăit la Paris, dedicîndu-se exclusiv picturii. La începutul carierii sale a fost influenţat de Corot şi de Courbet, unind forţa desenului lui Courbet cu rafinamentul, fineţea şi efectele atmosferice ale lui Corot. Prin 1865 a căzut sub vraja lui Manet. În acele vremuri eliminase de pe paleta sa negrul, tonurile de siena şi ocrul.

Camilie Pissaro este cunoscut în pictura mondială ca maestru al poantilismului modern. El este celebru pentru peisajele sale însorite „Peisaj de lîngă Montmorency" (1859), „La malul apei" (1865), „Vară" (1869), precum şi pentru peisajele citadine. Pînzele sale au o mare strălucire dar se cer privite de la distanţă pentru a înţelege întreaga lor frumuseţe.

Patru dintre fiii săi, Lucien, Georges, Félix şi Ludovic-Rudolphe au fost şi ei artişti talentaţi. Unul dintre ei, Lucien, a devenit celebru pentru peisajele şi gravurile sale impresioniste, dar mai ales pentru că a jucat un rol important în introducerea picturii impresioniste în Anglia. În anul 1890, s-a stabilit în Anglia, unde s-a împrietenit cu pictorii William Morris, Charles Ricketts şi Charles Shannon, care l-au atras spre arta ilustraţiei de cărţi. Mai tîrziu şi-a întemeiat o editură proprie, unde a publicat cărţi minunat ilustrate. Una dintre cărţile ilustrate şi tipărite de el este *Cartea lui Ruth şi a Esterei*.

Cine a fost editorul primului ziar idiş din România?

Există diferite versiuni cu privire la data apariţiei primului ziar în limba idiş din România, care purta denumirea „Hajoetz". Pentru noi această dată este neîndoielnică. Primul număr a apărut nu în 1876, nici în 1875, cum găsim în unele istoriografii. Noi am stabilit că ziarul şi-a început apariţia în anul 1874. Titlul iniţial a fost „Der wahre Hajoetz" şi apărea de patru ori pe săptămînă — luni, miercuri, joi şi sîmbătă. Pe frontispiciul ziarului se putea citi *„Fondat de răposatul tata Michel Aziel, la 12 iunie 1874"*. Acest lucru reiese limpede răsfoind colecţia ziarului.

Aşa dar, redactorul ziarului se numea Iehiel Michel Aziel. Tatăl său, David Aziel provenea dintr-o familie evreiască ce locuia de mai multe generaţii la Bucureşti. În anul 1821, pare-se în legătură cu răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, familia Aziel a părăsit Bucureştiul, mutîndu-se temporar la Braşov. Acolo s-a născut, în 1822, viitorul redactor Iehiel Michel. După un an, familia a revenit la Bucureşti.

I. M. Aziel a învăţat la heder în Bucureşti, unde a avut dascăli erudiţi. Astfel şi-a format o bogată cultură evreiască şi laică. În activitatea sa de editor şi om de afaceri s-a distins prin spirit de organizare şi iniţiativă : Chiar dacă iniţiativele sale nu s-au soldat întotdeauna cu avantaje materiale, ele au înscris pagini durabile în istoria evreilor din România.

În anul 1854 I. M. Aziel s-a căsăto cu fiica unui negustor înstărit şi o vre s-a îndeletnicit el însuşi cu negoţul. urma unui incendiu care a pustiit ora în 1871 s-a ruinat şi din toată negusto lui nu a rămas nimic. Cu ce anume ocupat înainte de căsătorie şi după ce

Un exemplar al ziarului, din cel de-al 14-lea an de apariţie (auul 1888)

cul i-a mistuit avutul, nu se ştie. Se p te presupune că a lucrat ocazional pent a-şi asigura nevoile zilnice.

La 12 iunie 1876 a început să editeze publicaţie săptămînală : *„Hajoetz*, (Sfet cul) *evreilor din România, ziar pentru s cietate şi familie."*

Lexiconul lui Reizen (vol. II pag. 7 precizează că Aziel a primit sprijin ma rial pentru editarea ziarului de la consulul american din acea vreme la Bucureşti, Benjamin Franklin Pheishota (sau poate Fenkota). Se poate presupune că ulterior a obţinut şi sprijin material din partea cercurilor negustoreşti sub forma de anunţuri publicitare ; căci subtitlul ziarului e completat, sunînd acum astfel : „Ziar pentru societate, familie *şi comerţ*".

Ulterior, I. M. Aziel şi-a deschis o tipografie proprie unde era imprimat ziarul său, devenit între timp bisăptămînal. Avînd tipografie proprie, el şi-a putut extinde activitatea de autor, traducător şi de editor al unei serii de romane şi povestiri în limba idiş. O parte a lucrărilor sale le-a semnat cu anagrama numelui său „Li-Za" (de la Aziel).

Potrivit unor date pe care i le-ar fi furnizat Goldfaden, Reizen arată că în perioada 1877—1878, adică în vremea războiului ruso-turc, cînd poporul român a purtat războiul de neatîrnare împotriva jugului otoman, I. M. Aziel ar fi editat un ziar cotidian. Acesta este considerat nu numai primul ziar în limba idiş din România, dar din lumea întreagă. Este vorba de publicaţia „Idişer Telegraf". După părerea noastră, această informaţie trebuie rectificată în sensul că redactorul acestui ziar nu a fost Iehiel ci Iosif Aziel, fiul mai mare al lui Iehiel Michel.

Apariţia unui cotidian în limba idiş trebuie pusă în legătură cu faptul că în anii războiului (1877—1878) la Bucureşti s-au aflat mulţi negustori evrei, adică cititori potenţiali ai unui ziar în limba idiş. Acest fapt, precum şi existenţa unei baze tehnice adecvate, (tipografia lui Aziel) au contribuit la apariţia ziarului.

Este posibil că în fapt Iehiel Michel să fi fost redactorul, însă din anumite motive să fi considerat necesar a-l indica pe frontispiciu pe fiul său.

La 9 septembrie 1885 I. M. Aziel împreună cu alţi şapte gazetari evrei au fost expulzaţi din ţară, revenind abia peste un an şi jumătate, la 22 iulie 1887.

A murit la 9 februarie 1895. Fiul său, Iosif Aziel a preluat redacţia ziarului *Der wahre Hajoetz* (Adevăratul Sfetnic).

În istoria obştei evreieşti din România, în istoria presei idiş în general, numele lui Iehiel Michel Aziel este legat de apariţia primului ziar idiş din ţară. Acest ziar a apărut în mod regulat timp de aproape patru decenii.

T. WOLF

DEZBATEREA CONTINUĂ

Zece ani după apariţia piesei lui Hochhuth „Vicarul", o nouă carte „Ghetoul de pe Tibru", al cărei autor este olandezul Sam Waagenar, pune în discuţie aceeaşi temă, adică tăcerea papei Pius al XII-lea, faţă de acţiunea de exterminare a evreilor. Autorul arată că pe nedrept Vaticanul îşi asumă meritul unor acţiuni de salvare, căci în realitate ele s-au datorat iniţiativei particulare a unor preoţi şi călugări. Autorul citează pe rabinul comunităţii evreieşti din Roma Elie Toaff care a afirmat că Papa ar fi putut împiedica, dacă ar fi intervenit, deportarea evreilor din Roma.

ŞTIRI

ידיעות

SIGILIUL LUI RAMBAN

Sigiliul, vechi de aproape 700 de ani, al marelui erudit al Talmudului Ramban (Nahmanide) a fost achiziționat recent de către Muzeul din Ierusalim. Textul gravat sună astfel: „Moșe, fiul lui Nahman Jerondi, odihnească-se în pace, Hazak!" Cuvintele „odihnească-se în pace" se referă la tatăl talmudistului iar expresia „Hazak!" este o veche formulă ebraică de salut.

Prețiosul sigiliu, cu un diametru de 2,2 cm., a fost descoperit acum cîteva luni cu prilejul unor săpături arheologice efectuate în localitatea Tel Kaisun, în valea Acco.

SUPRAVIEȚUITORII DEPUN MĂRTURIE...

Tribunalul din Frankfurt-am-Main care judecă un număr de 6 foști comandanți ai Gestapoului, vinovați de masacrarea a peste 30 000 de evrei din orașele Minsk și Pinsk a delegat judecători să se deplaseze în aceste orașe spre a asculta depoziția unor supraviețuitori. În primul oraș au fost audiate 12 persoane iar la Pinsk — 10.

Pînă acum completul de judecată a audiat un număr de 200 de martori.

VECHI SINAGOGI RESTAURATE

Patru sinagogi sefarde din Ierusalim, avînd fiecare o vechime de patru secole, au fost restaurate recent și redate credincioșilor.

EXPOZIȚIE LA THERESIENSTADT

O expoziție de artă populară evreiască a fost deschisă pe locul unde în anii ocupației naziste a funcționat lagărul de concentrare Theresienstadt.

CARTEA UNUI RABIN

La Sydney (Australia) a apărut cartea rabinului Israel Porush, „Probleme actuale ale iudaismului". Volumul cuprinde o culegere din predicile ținute de autor în ultimii ani la Marea sinagogă din orașul Sydney.

CONCERT DE MUZICĂ EVREIASCĂ

Sub auspiciile Comunității evreiești din Buenos Aires a avut loc recent un concert de muzică evreiască. Publicul a ascultat în primă audiție producții ale compozitorilor Klinițchi și Weiner, pe textele unor poeți de limbă idiș.

ÎMPOTRIVA RASISMULUI

Muzeul „Anne Frank" din Amsterdam a organizat o expoziție pe tema luptei impo-

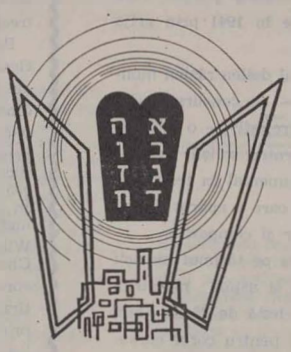

triva rasismului și discriminării. Un loc important este acordat situației din Africa de Sud, unde continuă practica apartheidului.

COMUNITĂȚILE DIN AFRICA DE NORD

În editura pariziană Hachette a apărut o interesantă lucrare a lui André Chouraqui despre istoria comunităților evreiești din Africa de Nord. Așa cum remarcă revista „L'Arche", meritul autorului este, printre altele, că luminează un domeniu al vieții comunităților evreiești multă vreme ignorat. Într-adevăr, istoricii evrei Graetz și Dubnov — au rezervat în lucrările lor un spațiu relativ modest acestor comunități.

Noua carte umple astfel un gol de multă vreme resimțit în istoriografia evreiască. Ea prezintă cititorului factorii istorici, culturali și materiali care au determinat profilul comunităților nordafricane.

ÎMPOTRIVA APARTHEIDULUI

Obștea evreiască din Africa de Sud are o poziție netă cu privire la drama apartheidului, care divizează această țară. Această poziție a fost reinnoită cu prilejul celui de-al 27-lea congres al forului reprezentativ al obștei, Board of Deputies, care s-a declarat gata să participe în mod activ la lupta „pentru justiție și drepturile omului".

Într-o telegramă de presă din Johannesburg, JTA reproduce declarația președintelui obștei în care, printre altele, se spune că „noi evreii nu sintem nici indiferenți și nici neutri față de chestiunea fundamentală a drepturilor omului în Africa de Sud".

Această poziție reflectă punctul de vedere al celor 120 000 de evrei din țară.

COMUNITATEA SEFARDĂ

În cadrul Agenției Evreiești a fost creat un departament special pentru chestiunile evreilor sefarzi. Ca urmare a condițiilor istorice în care aceștia au trăit timp de multe secole, a tradițiilor și valorilor sale specifice, s-a pus chestiunea unui for specializat în măsură să trateze în mod competent problemele lor.

O PAGINĂ DE ISTORIE CONTEMPORANĂ

A văzut recent lumina tiparului lucrarea Silviei Gerardy consacrată obștei evreiești din Triest în perioada anilor 1938—1945. Autoarea prezintă un amplu material faptic și documentar care are darul de a alcătui un tablou complex al vieții și suferințelor acestei comunități, cîndva una din cele mai mari din vestul Europei.

DECES

La Paris a încetat din viață, la vîrsta de 56 de ani, compozitorul și muzicologul René Leibovits.

CLASICI AI LITERATURII IDIȘ TRADUȘI ÎN LIMBA SUAHILI

O editură din Nairobi, capitala Kenyei, a publicat în limba suahili, limba principală a țării, cîteva din cele mai valoroase opere ale literaturii idiș, printre care

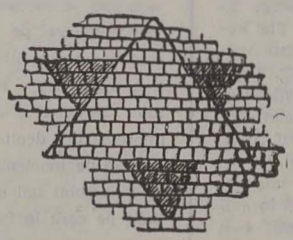

scrieri ale lui Șalom Alehem și Șalom Aș. Cărțile au trezit interesul cititorilor.

MUZICĂ DE INSPIRAȚIE BIBLICĂ

Compozitorul și muzicologul Jean Claude Sillamy a prezentat la Ajaccio în avantpremieră ultimele lucrări ale sale, majoritatea de inspirație biblică. Acestea vor fi prezentate în cursul iernii în premieră mondială la Paris. Iată cîteva titluri: „Căi mesianice", „Muzică contemporană după model biblic", „Glorie morților de la Auschwitz". Sillamy este cunoscut pentru studiile sale asupra muzicii ebraice din antichitate.

FOLCLOR EVREIESC

Folclorul evreiesc constituie partea cea mai importantă a programului pe care cîntăreața Rika Zarai îl susține cu succes la teatrul Olympia din Paris. La prima

prezentare a programului ea era îmbrăcată cu o rochie tradițională de mireasă, albă cu garnituri de paiete.

A MURIT VĂDUVA LUI BIALIK

La Tel Aviv a încetat din viață văduva poetului Haim Nachman Bialik. Ea s-a căsătorit cu Bialik la 17 ani și i-a fost tovarășă devotată de viață timp de 60 de ani. Corespondența lui Bialik adresată soției sale a apărut în volum.

LIMBA IDIȘ LA NEW-YORK

În urma publicării rezultatului recensămîntului pe anul 1970 din S.U.A. s-a aflat că aproape 700 000 de locuitori ai statului New-York, adică peste o pătrime din populația evreiască, au declarat idișul ca limbă maternă. Dintre aceștia, 484 000 sînt născuți în S.U.A. și 214 000 în străinătate.

În orașul New-York, circa 30% din populația evreiască, adică 543 000 de oameni au declarat idișul drept limba lor maternă.

DECES

A încetat din viață dr. Baruch Kurzweil, profesor de literatură ebraică la Universitatea Bar-Ilan, autorul unor monografii despre Bialik, Cernikovsky și Agnon.

ISTORIA EVREILOR DE DUBNOV

În Anglia a apărut în editura W. H. Allen, în traducere engleză, cel de al patrulea volum al Istoriei Evreilor de Dubnov. Această traducere, apărută 30 de ani după moartea autorului, a făcut pe istoricul Lloyd Gartner să spună: „...această carte a ajuns la noi mai curînd ca o relicvă pioasă" căci timpul care a trecut de la apariția ei și pînă azi face ca o mare parte a conținutului ei să fie perimat. Totuși, realizările istoricilor moderni au la bază lucrările lui Dubnov și ale lui Graetz, care își păstrează importanța de clasici ai istoriografiei moderne evreiești.

O NOUĂ CASĂ DE RUGĂCIUNI LA GLASGOW

La Glasgow (Anglia) a fost inaugurată o nouă casă de rugăciuni.

„HADASSA"

Recentul congres al organizației feminine evreiești „Hadassa" a ales-o pe d-na Rose Matzkin în funcția de președinte. La lucrări au participat 3 500 delegați reprezentînd pe cele 325 000 membre ale organizației.

DECESUL UNUI RABIN SEFARD

La New York a încetat din viață, la vîrsta de 72 de ani, rabinul D. H. Jessurun Cardoza, eminentă figură a evreilor sefarzi.

Născut la Amsterdam, rabinul Cardoza și-a făcut studiile la înalte școli rabinice din Olanda, Anglia și S.U.A. Mulți ani a îndeplinit funcția de păstor spiritual al enoriașilor templului hispano-portughez din New York.

Defunctul a fost secretarul Federației mondiale a comunităților sefarde.

SEMINAR DE LIMBA EBRAICĂ

Peste 80 de specialiști în domeniul limbii și literaturii ebraice au participat la Seminarul european ce s-a ținut de curînd în Israel. Printre aceștia, profesori și lingviști din Anglia, Franța, Belgia, Italia, Elveția etc. Referatele au abordat probleme din domeniul limbii și literaturii, precum și chestiuni de istorie biblică.

COMEMORARE

Presa evreiască a consemnat împlinirea a o sută de ani de la nașterea rabinului Joseph Hermann Hertz fostul conducător spiritual al evreilor din Marea Britanie, în perioada 1912—1946.

Originar din România, defunctul și-a făcut studiile în S.U.A. iar în anul 1899 a acceptat postul de rabin în Africa de Sud. Paralel cu activitatea rabinică, J.H.Hertz a desfășurat și o prodigioasă muncă literară și publicistică. De asemenea, a realizat o traducere a Pantateuhului în limba engleză.

פון אונדזער אלטן אוצר

אברהם אָבינוס געבורט

ווען אברהם אָבינו איז געבוירן געוואָרן, האָבן די שטערנזעער דערזען ווי א ליכטיקער שטערן גייט אויף אין מזרח און שלינגט איין אַלע שטערן. זענען זיי געקומען צו נמרודן, דעם מלך פון בבל, און אים געזאָגט: היינט איז ביים אַלטן תרח געבוירן א זון, וואָס וועט אַלע אונדזערע געטער צוברעכן און אַלע אונדזערע לענדער איינעמען.

אויף מאָרגן האָט נמרוד געשיקט צו תרחן: נעכטן ביי נאַכט איז ביי דיר א זון געבוירן געוואָרן. גיב אים מיר אַרויס, איך וויל אים טויטן, דערפאַר וועל איך דיר א פולע שטוב מיט גאָלד און זילבער אָנשיטן.

האָט תרח פאַר די שליחים אַזוי געענטפערט:

— נעכטן האָט איינער צו מיין פערד געזאָגט: לאָז דיר דעם קאָפּ אָפּשניידן, באַקומסטו דערפאַר צען מעסטלעך גערשטן. „און איינפאַל אביסל — האָט מיין פערד אויף דעם געענטפערט — אָן א קאָפּ, צו וואָס טויג מיר אינגאַנצן דער גערשטן?" — אָן א יורש, צו וואָס טויג דעם אַלטן תרח דאָס גאַנצע גאָלד און זילבער?!

האָט תרח גענומען דאָס קינד און עס באַהאַלטן אין א הייל... באַלד האָבן זיך געעפנט אין דער הייל צוויי קוואַלן, איינע מיט האָניק און די אַנדערע מיט בוימל, אויף צו דערנערן אַברהמען.

אַז אברהם איז אַלט געוואָרן דריי יאָר, איז ער אַרויס פון דער הייל.

ווען ער האָט צום ערשטן מאָל דערזען די זון, האָט ער געטראַכט ביי זיך: א פנים דאָס איז דער גאָט, וואָס האָט באַשאַפן הימל און ערד און מיך. האָט ער א גאַנצן טאָג תפילה געטאָן צו דער זון. און אָוונט האָט ער געזען ווי די זון גייט אונטער. טראַכט ער זיך: דאָס איז נישט קיין גאָט. ביינאַכט זעט ער די לבנה מיט די שטערן און ער טראַכט: אפשר איז די לבנה דער אויבער-האַר פון דער וועלט און די שטערן זענען אירע דינער. האָט ער א גאַנצע נאַכט געבעטן צו דער לבנה.

אויף מאָרגן זעט ער, ווי די לבנה מיט די שטערן זענען אויך פאַרגאַנגען, — הויבט ער אויף די הענט צום הימל און זאָגט:

— ניין! נישט די זענען די באַשעפער פון דער וועלט. איין גאָט איז דאָ אין הימל, און אויבער-האַר איבער זיי אַלע. אים וועל איך בעטן און צו אים וועל איך זיך בוקן.

תרחס געטער

דער אַלטער תרח פלעגט מאַכן געטער און פאַרקויפן זיי אין מאַרק. אַמאָל ער אַליין און אַמאָל פלעגט ער שיקן זיינע קינדער.

איינמאָל שיקט ער אַברהמען אין מאַרק פאַרקויפן פון די געטער. אברהם האָט זיי אויסגעשטעלט נאָך דער גרויס.

— גיב מיר נאָר, אַברהמל, א רעכטן גאָט — זאָגט צו אים א קונה, אַזא גרויסן און שטאַרקן, ווי איך אַליין.

ווייזט אים אברהם דעם גרעסטן און זאָגט:

— דער וואָס איז העכער פון אַלע, איז שטאַרקער פון אַלע.

דער קונה האָט אים באַצאָלט דאָס געלט, זיך גענומען דעם גאָט און וויל זיך גיין. פרעגט אים אברהם: וויפל ביסטו אַלט? ענטפערט ער: זיבעציק יאָר. זאָגט אברהם: אַך און ווי איז צו דיין שׂכל! אַליין ביסטו אַלט זיבעציק יאָר און ווילסט דיך בוקן צו א גאָט, וואָס איז ערשט פון אונטער דער האַק אַרויס!

נעמט דער קונה און וואַרפט אים צוריק דעם גאָט און נעמט זיך צוריק דאָס געלט.

קומט אָן אַלטע פרוי און זאָגט צו אַברהמען: גיב מיר א וואָלוול געטל, אַזוי קליין און געמיין, ווי איך אַליין בין. ווייזט איר אברהם דאָס קלענסטע געטל און זאָגט:

— דאָס איז אַקוראַט אָנגעמאָסטן פאַר דיר: א קליינס, א נידריקס און ליגט אונטער אַלע.

ווען זי האָט אים באַצאָלט די עטליכע גראָשן, פרעגט ער זי: ווי אַלט ביסטו? ענטפערט זי: אָ, זייער אַלט. איך געדענק שוין אַליין נישט וויפל. זאָגט ער צו איר: א חרפה און א בושה! אַזאַ זקנה ווי דו, זאָל זיך בוקן פאַר א געטל פון נעכטיקן טאָג.

האָט די פרוי אויך צוריק גענומען דאָס געלט און אַוועק אָן א גאָט.

אַז אברהם איז אַהיים געקומען און צוריק געבראַכט אַלע געטער, האָבן זיינע ברידער געזאָגט צו תרחן: אברהם טויג נישט צום האַנדל. בעסער וועט מען פון אים מאַכן א גלח.

פרעגט אברהם: וואָס האָט א גלח צו טון? ענטפערט אים תרח: א גלח דאַרף באַדינען די געטער און זיי געבן צו עסן און צו טרינקען.

איז אברהם געוואָרן א גלח.

קומט א פרוי און ברענגט א שיסל זעמל-מעל, א קרבן פאַר די געטער. נעמט ער צו דעם קרבן און שטעלט אַוועק אין מיטן דעם צימער. דערנאָך נעמט ער א שטעקן און צעברעכט אַלע געטער, נאָר איינעם, דעם גרעסטן, האָט ער איבערגעלאָזט און אים געגעבן דעם שטעקן אין זיין האַנט.

ווען תרח איז אַהיים געקומען און דערזען דעם חורבן, צעשרייט ער זיך: וואָס איז דאָ געשען?!

ענטפערט אים אברהם, קאַלטבלוטיק: טאַטע, איך וועל דיר זאָגן דעם אמת. א פרוי האָט געבראַכט א שיסל זעמל-מעל און איך האָב זיך געפוילט צו געבן יעדן גאָט באַזונדער, נאָר געזאָגט: נעמט אייך און עסט און ס'זאָל אייך וואויל באַקומען. האָבן זיי זיך אָנגעהויבן צו קריגן, ביז דער גרעסטער גאָט איז אין דער רציחה געוואָרן און האָט גענומען א שטעקן און זיי אַלע צעבראָכן...

— וואָס דערציילסטו מיר דיינע ליגן — בייזערט זיך תרח — האָבן זיי דען כוח?

— אויב אַזוי — ענטפערט אים אברהם — אויב דו אַליין זאָגסט אַז זיי קאָנען גאָרנישט טון, איז וואָס פאַר א געטער זענען זיי?!

נעמט תרח און גיט אים איבער צו נמרודן.

— וויאַזוי האָסטו געוואַגט צו צעברעכן די געטער, צו וועלכע איך דין? — פרעגט אים נמרוד. ווייסט נישט אַז איך בין דער האַר פון דער וועלט?

ענטפערט אברהם: אויב דו ביסט דער האַר פון דער וועלט, מאַך אַזוי אַז די זון זאָל אויפשיינען אין מערב און פאַרגיין אין מזרח.

ווערט נמרוד אין כעס: פאַר אַזעלכע רייד דאַרף מען דיך פאַרברענען. און מ'האָט אַברהמען אַריינגעוואָרפן אין א ברענענדיקן קאַלעכאויוון:

— איז זאָל קומען דיין גאָט און זאָל דיך ראַטעווען — האָט נמרוד געזאָגט לאַכנדיק.

אָבער צו זיין גרויס איבעראַשונג איז אַזוי געשען: דאָס פייער האָט נישט געהאַט קיין שליטה און אברהם איז ניצול געוואָרן.

זעצער פאַר יידיש און עברית
משה בערקאָוויטש

אין דער יידישער וועלט

אין טעאַטער ראָמעא פון באַרצעלאָנאַ שפּילט מען איצט דעם „טאָג-בוך פון אנא פראנק". ראָזע לואיס אַלאָנזאָ, וואָס האָט איבערזעצט די פּיעסע אין דער שפּאַנישער שפּראַך, שרייבט צווישן אַנדערן: אויב ס'איז באמת איינע פון די גרויסע אויפגאַבן פון טעאַטער צו ענדערן דעם מענטש, צו מאַכן אים בעסער, פרייט עס אונדז ווידער צו שפּילן די פּיעסע „אַנאַ פראַנקס טאָג-בוך". מיר ווילן אַז ס'זאָלן פאַרווירקלעכט ווערן די רייד פון איטאַליענישן קריטיקער, וועלכער האָט דערקלערט נאָכן זען די פּיעסע אין רוים: „מיר גייען אַרויס פון דעם ספּעקטאַקל מיטן אומגעדולדלעכן ווונטש צו טון גוטס".

****

אין פאַרלאַג קלאַודיוס פון מינכען איז דערשינען, אין דייטשער איבערזעצונג, דאָס בוך פון דענישן שרייבער פּאַל באָרכסעניוס „אונטערן צייכן פון די דריי רינגען". דער מחבר באַהאַנדלט דאָס מיטלאַלטערלעכע שפּאַניע, ווו עס האָבן אין א צייט צוזאַמענגעלעבט די דריי גרויסע וועלט-רעליגיעס: קריסטנטום, יודאַיזם און איסלאַמיזם. ווי באַקאַנט, פאַרגלייכט לעסינג אין „נתן דער חכם" די דריי גרויסע מאָנאָטעאיסטישע רעליגיעס מיט דריי גאָלדענע רינגען, אַן עקומענישע אידעע וואָס איז היינט אַקטועלער ווי סיי ווען.

****

לכבודן פייערן די עקזיסטענץ פון 25 יאָר פון דער יידישער קהילה פון ווילאַרבאַן, האָט מען אָרגאַניזירט אין דער שול פון ליאָן, א קאָנצערט פון סינאַגאָגאַלער מוזיק.

****

דער פּראָפ. מ. ז. קדרי, א באַוואוסטער פאָרשער אין סעמיטישער און ביבלישער וויסנשאַפט, געוועזענער דעקאַן פון דער העברעאישער אוניווערסיטעט, איז נאָמינירט געוואָרן אַלס רעקטאָר פונעם רעליגיעזן אוניווערסיטעט בר-אילן פון ישראל.

****

צוריק מיט פופציק יאָר האָט הרב סטעפאַן וויס געגרינדעט דעם אינסטיטוט פאַר יידישער רעליגיע אין ניו-יאָרק, וועלכער האָט היינט פיליאַלן אין לאָס-אַנזשעלעס און סינסינאַטי. אין אָט דעם אינסטיטוט האָבן זיך געלערנט א רייע אָנגעזעענע פּראָפעסאָרן ווי דוד יעלין, ישראל אברהם, ישמאר עלבויגן, ריכאַרד גאָטהייל און אַנדערע. אין יאָר 1950 האָט זיך דער אינסטיטוט פאַראייניקט מיט היברו יוניאָן קאָלעדזש.

****

ביי דעם 25-טן פעסטיוואַל פון טעאַטער און מוזיק, וואָס איז פאָרגעקומען אין האָלאַנד, האָט מען פאָרגעשטעלט די אָראַטאָריע „יעקובס לייטער" פון אַרנאָלד שיינבערג. דאָס ווערק, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן במשך דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז געבליבן נישט פאַרענדיקט. איצט האָט זיין פריינט ווינפריעד זיללינג, אויפן סמך פון די פאַרצייכנונגען, וואָס זענען פאַרבליבן פון שיינבערגן, געענדיקט דאָס ווערק.

****

נאָענט צו תל-אביב, אין טאָל פון טייך ירקון, האָבן אַרכעאָלאָגן אויסגעגראָבן אַן אַלטן טעמפּל פון די פלשתים, פון די צייטן פון דוד המלך. צווישן די חורבות פון טעמפּל האָט מען געפונען ליימענע כלים, וואָס זענען גוט קאָנזערווירט, צווישן אַנדערע א קאָפּ פון א שוואַן, וואָס איז געווען דער עמבלעם פון די פלשתים.

****

אין דער נאָר-וואָס געגרינדעטער מלוכה באַנגלאַ-דעש איז פאַראַן א קליינע יידישע קהילה פון 70 נפשות.

הרב יעקב מרגוליס ז"ל

עס איז געוואָרן צען יאָר זייט ס'איז נפטר געוואָרן הרב יעקב מרגוליס ז"ל, דער גרויסער למדן און בקי, וועלכער איז געווען רב אין גאַלאַץ כמעט זיבעציק יאָר.

אַן אָפּשטאַמיקער פון די אָנגעזעענסטע רבנישע משפחות, וואָס זענען געווען באַקאַנט אין אַלע תפוצות, האָט הרב יעקב מרגוליס ז"ל פאָרגעזעצט מיט ווירדיקייט זייער טראַדיציע. זיין יחוס ציט זיינע וואָרצלען ביז צו די גרויסע למדנים ווי רש"י און מהרש"ה. דער ערשטער מרגוליעס (וועלכער האָט אויך געהייסן יעקב) האָט געלעבט אין נירנבערג, אין פינפצעטן יאָרהונדערט און איז געווען באַקאַנט אַלס גרויסער תלמיד-חכם. זיין א נאָכפאָלגער, אפרים זלמן, איז געוואָרן רב אין בראַילא, אין יאָר 1828. זיין אייניקל, יעקב, איז אין יאָר 1896 אויסגעוויילט געוואָרן אַלס רב אין דער קהלה פון גאַלאַץ.

מיט רעכט האָט זיך הרב יעקב מרגוליעס ז"ל געגרויסט מיט זיינע 18 דורות למדנים און רבנים. אָבער דאָס האָט ביי אים נישט אַרויסגערופן קיין גאווה-געפיל. ער איז געווען באַוואוסטזיניק וועגן דער גרויסער פאַראַנטוואָרטלעכקייט וואָס ער האָט, אַלס נאָכפאָלגער פון אַזא בכבודיקער משפחה.

במשך דער לאַנגער צייט וואָס ער איז געווען דער מורה דרך פון דער גאַלאַצער קהלה, האָט הרב יעקב מרגוליעס ז"ל זיך אויסגעצייכנט מיט פאַרשטענדעניש, למדנות און אהבת ישראל. אָט די שיינע מעלות האָבן אים געבראַכט כבוד און אָנזען מצד די בעלי-בתים און מצד אַלע איינוואוינער פון דער שיינער שטאָט לעם טייך דונוי. זיין זכרון איז געבליבן א בכבודיקער סיי אין דער גאַלאַצער קהלה, סיי אין די יידישע קהלות פון רומעניע.

צום צענטן יאָרצייט איז אָפּגעריכט געוואָרן א הזכרה אין דער גרויסער שול פון גאַלאַץ, צום אָנדענק פון דעם וואָס איז געווען דער גרויסער תלמיד-חכם און רב יעקב מרגוליס, זכרונו לברכה.

דאָס אַמאָליקע חדר

(המשך פון זייט 10)

דערגאַנגען דערצו. און אין די תלמוד-תורה חדרים האָט מען נישט געלערנט קיין גמרא מיט תוספות. מ'האָט זיך באַגנוגט מיט אַן עמוד און צומאָל מיט א בלאַט גמרא.

אחוץ די געוויינלעכע לימודים האָט מען געלערנט געלעגנהייטלעכע אָביעקטן, ווי אקדמות פאַרן יום-טוב שבועות, קמצא ובר קמצא האָט מען געלערנט פאַר תשעה באב, א.א.וו.

אין חדר האָט מען געלערנט שרייבן יידיש און לשון קודש, נישט אַזוי גראַמאַטיק, ווי קאַליגראַפיע. ס'זענען געווען מלמדים וואָס האָבן געהאַט א שיין קאַליגראַפיש כתב, וואָס איז געווען א זעלטנהייט. טייל תלמידים האָבן זיך אויסגעלערנט נעגוי „נאָכצומאַכן" דעם רבינס שריפט, אַנדערע זענען געבליבן מיט „קאַטשערעס מיט לאַפּעטעס". די מלמדים וואָס האָבן נישט געהאַט קיין שיינע קאַליגראַפישע שריפט האָבן זיך באַנוצט אין חדר, פאַר זייערע תלמידים, מיט א „בריוו-שטעלער" (בלאָשטיינס בריוושטעלער), וואָס איז געווען געדריקט מיט א שיינער שרייב-שריפט, אָבער מיט „בריוו", וואָס וואָלטן געקאָנט זיין א מוסטער פאַר מליצה, נישט פאַר פּראַקטישע בריוו וואָס מ'דאַרף שרייבן אין טאָג-טעגלעכן לעבן.

אַז מ'האָט געלערנט „מוזיקאַלישע נאָטן" מעביר צו זיין די סדרה, איז דאָך שוין איבעריק צו זאָגן. וואו איז דאָס לאַנד אויפן ערד-קיילער, אין וועלכן ס'איז נישטאָ קיין מאַראַמאַרעשער כלי-קודש, לכל הפחות א בעל-קורא? לייענען דאָס ספר תורה האָט כמעט א יעדער געקאָנט.

אין חדר האָט מען געלערנט אויך אביסל מאַטעמאַטיק. אין די ערשטע יאָרן האָט מען געלערנט די פיר אַריטמעטישע אָפּעראַציעס: חיבור, חיסור, כפל און חילוק. דאָס האָבן אַלע מלמדים געקאָנט און אויסגעלערנט אויך די תלמידים. אין די חדרים פאַר דערוואַקסענע האָט מען אויך געלערנט רעגולאַ דע טרעי, אָן וועלכן מ'האָט זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן אַז א סוחר זאָל קאָנען באַרעכענען די פרייזן פאַר איינצל-פאַרקויף. אין לעצטן חדר-יאָר, דאָס הייסט איידער מ'איז געגאַנגען אין דער ישיבה, האָט מען געלערנט קוביצירן. מ'האָט „געמאָסטן" די קלעצער אויף דער לענג און אויף דער ברייט און מ'האָט אויסגערעכנט יעדעס שפּענדל, טראַנספאָרמירט אין א קוביק-מעטער האָלץ.

דעם אמת געזאָגט, הגם איך בין געווען א געשיקטער קוביצירער, האָב איך נישט פאַרשטאַנען פאַר וואָס מ'דאַרף די געכפּלטע ציפערן נאָכאַמאָל כפלען מיט א „קאָעפיציענט" 3,14 און ערשט דערנאָך באַקומען דעם סך-הכל. די ציפערן פון דער לענג אָדער פון דער ברייט (גרעב) פונעם דעמב האָבן וואַריאירט פון איין פאַל צום צווייטן, אָבער דער „קאָעפיציענט 3,14" איז געבליבן דערזעלבער. איך האָב עס נישט פאַרשטאַנען, ווייל קיינער האָט עס מיר נישט דערקלערט. (אפשר האָט עס דער מלמד אויך נישט געוואוסט).

ערשט שפּעטער, ווען איך האָב אָנגעהויבן לערנען יורה-דעה, בין איך געוואָר געוואָרן דעם זין פונעם „קאָעפיציענט". ס'זענען פאַריבער יאָרן, אַז איך זאָל דערפאַרן אַז דאָס איז „פּי" (אין גריכיש בלע"ז!).

פאַרוואָס איז אַזוי וויכטיק געווען צו לערנען קוביצירן? יאָ, ס'איז זייער וויכטיק געווען. ווייל אין מאַראַמורעש זענען געווען, און ס'זענען נאָך היינט אויך דאָ, פאַרוואַלדעוועטע בערג מיט כמעט הונדערט יעריקע סמערעקעס און דעמבעס, וועלכע מ'האַקט שוין הונדערטער יאָר און ווער ווייסט וויפל יאָר מ'וועט נאָך האָבן צו האַקן. אין דאַרף מען קאָנען רעכענען דעם קוב-מעטער. מ'קאָן נישט וויסן ווען ס'קאָן צוניץ קומען, צו דער פּרנסה.

וועגן די מעטאָדן, וועלכע די מלמדים האָבן באַניצט ביים לערנען אין חדר, וועל איך דערציילן ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט. איצטער וויל איך נאָר זאָגן, אַז אויב מ'וואָלט געוואָלט שטעלן די פראַגע: איז דאָס חדר געווען גוט פאַר יידן? וועל איך ענטפערן, אַז אַזאַ פראַגע קאָן מען נישט שטעלן. אין דער געשיכטע קאָן מען נישט פרעגן קיין שאלות אויף דער פאַרגאַנגענהייט, ווייל, אויב ס'איז געווען אַזוי, איז מסתמא האָט עס אין א געוויסן געשיכטלעכן צייט-אָפּשניט געדאַרפט אָדער געמוזט זיין.

יאָ, דאָס חדר איז געווען אין א געוויסער צייט א פּאָזיטיווע דערשיינונג אין דער יידישער דערציאונג. עס האָט פאַרזיכערט דעם יידישן המשך. צי עס האָט געקאָנט זיין בעסער? קאָן מען ווידער נישט פרעגן, ווייל נאָך יעדער מלחמה זענען דאָ זייער פיל גבורים און נאָך מער חכמים...

דער מאראמורעשער יידישער דיכטער בערל שנאבל

פון וואָלף טאמבור

בערל שנאבל

צוריק מיט דרייסיק יאָר, אין 1942, איז דערשינען אין בוקארעשט א יידיש בוך, אן אָפּקלויב פון בערל שנאבלס דיכט נגן, אונטער טיטל „ישיבה לידער".

ס'איז דאָס איינציקע יידישע בוך וואָס ס'איז דעמאָלט דערשינען אין נאַנץ אייראָפּע. יענע אייראָפּע וואָס האָט נעשאַפן אין נאָך דעם נראָבן היטלעריסטישן שטיוול.

ווער איז דער מחבר פון אָט דעם ביכל לידער?

מאראמורעש, דער סאמע צפונדיקסטער טייל פון מראָלדאוויע, האָט געהאַט פאַרן נרויסן אומקום פון דער פאַשיסטישער עפּאָכע, א קאָמפּאַקטע יידישע באַעלקערונג, ווו ס'האָט פּוליכרט א זאַפטיק יידיש מראַדיציאָנעל לעבן. פאַרשטייט זיך אז מיטן אריי-דרינגען פון דער אָרענער יידישער קולטור, האָט נישט געקאָנט אנדערש זיין, ווי אז ס'זאָלן זיך באַווייזן נייע שעפערישע כחות, וואָס זאָלן באַוויזן אין באַ-שרייבן דאָס מאראמורעשער אָרעמשאַפט, דאָס החקות, אין וועלכן דער נרויסער רוב פון דער באַעלקערונג, אין בתרם דער יידישער, האָט געלעבט.

בערל שנאבל איז געווען אָט דער פּאָעט.

ער איז געבוירן אין סיגעט, אין יאָר 1909, ביי אָרעמע עלטערן. זיין פאָטער איז געווען א אָרעמער שוסטער, וואָס האָט נעדאַרפט שפּייזן א הויזגעזינט פון מערערע קינדער. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס בערל שנאבל, וואָס האָט געלערנט אין סיגעטער תלמוד תורה און דערנאָך אין דער ישיבה, איז אוועק נאָך אין זיינע יונגסטאָרן צום שטראָם פון דער יוגנט וואָס האָט זיך געלאָזט אין קאַמף פאַר סאָציאַלער נערעכטיקייט.

ער הויבט אָן פאַרעפנטליכן לידער. הנם זיי זענען נאָכמיך איינגעטינקען אין דער נמרא, זענען זיי אָבער פול מיט סאָציאַלער רעוואָלט. ער שרייבט אויף די מעשעס פון דער ארבעטערשאַפט און פון סיגעטער אָרעמקייט. זיינע לידער דערשיינען אין די יידישע פּובליקאַציעס ווי „אויפנאַנג" וואָס איז דערשינען אין סיגעט, „די וואָך" וואָס איז דערשינען אין בוקארעשט און אין אנדערע פּובליקאַציעס.

דעם 15-טן סעפּטעמבער 1932 — צוריק מיט פערציק יאָר — דערשיינט אין סיגעט דער ערשטער נומער „דער שטערן" א צווייי-וועכנטליכע ציימונג אין פיר זייטן, אונטער דער רעדאַקציע פון בערל שנאבל.

ס'זענען דער שינען אינגאַנצן פיר נומערן, כיון די סיגוראַנצע האָט זי איינגעשטעלט. ס'איז געווען די נעוואַנטסטע ארבעטער-צייטונג, אין יידיש, פון יענער צייט.

אין יאָר 1936 דערשיינט אין סיגעט זיין ערשט לידער-בוך אונטערן טיטל „מיגלער נאַס". הנם אויפן שער-בלאַט איז געשטאַנען „בערל שנאבל, שלום עליכם, בוקארעשט", אין עס אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט דער הילף פון עטליכע חברים פון סיגעט און פון סעפינקע. דאָס קאָן מען זען פון דער צווייטער זייט „אַרויסגעגעבן דורך „מעגדעלע מוכר ספרים-ביבליאָטעק — סעפינקע".

דאָס בוך איז נאַנץ וואַרעם אויסגענומען געוואָרן פון דער קריטיק. ס'האָט זיך באַוויזן א באַנאַנטער דיכטער, מיט א אמתן טאַלאַנט, מיט א פילנדיק האַרץ.

צו זיין ערשטן בוך לידער, פון 1936, האָט די נראַפיק געאַרבעט דער סיגעטער מאַלאַנטשיער נראַפיקער, וו. קאַזאַר. און צו זיין צווייטן בוך אין 1942, האָט זיין פאַרטרעט געצייכנט דער באַרימטער מאָלער מאַקסי.

נאָך דער מלחמה האָט שנאבל מ'געאַרבעט מיט די „איקוק-בלעטער", אָבער זיין לימעראַרישע פּרוכטבאַרקייט איז אָפּגעשטאָפּט געוואָרן. הנם ער א'ז געווען צווישן די וויניציע מאראמורעשער וואָס האָבן פערזענלעך ווייניקער געליטן. ער איז נישט געווען נישט אין אוישוויץ אין אויך נישט אין קיין אַרבעטס-באַטאַליאָן, ווייל ער האָט רעמאָלט געלעבט אין בוקארעשט, וואו די האַרבּיס-מישע פאַשיסטן האָבן צו אים קיין שליסל נישט געהאַט.

איז ער אָבער צוזאַמענגעבראָכן געוואָרן עוליב זיין אומגליק, וואָס אים האָט פּאַסירט: זיין איינאיינציקער זון, וועלכער איז געווען אין סיגעט ביי זיינע עלטערן, פון וואו ער איז דעפּאָרטירט געוואָרן קיין אויש־וויץ און זיין מער נישט צוריק־געקערט.

איר האָב געפּרוווט אים דערמוזיקן, אז ער זאָל זיך נעמען צו דער פען, כדי אזוי צו געפינען א פריישן אָבער ס'האָט נישט געהאָלפן. „ס'איז נישט געגאַנגען".

ס'איז געשען מיט אים, ווי מיט אנדערע, למשל, אונדזער מאראמורעשער מאַלאַנטיר-מער שי־ייבער, יחזקאל רינג, וועלכער האָט מיט פינף יאָר פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה, אויפגעשיינט ווי א פאַקל אין דער פינצטערניס, אָנגעשריבן עטליכע דערצייטלונגען וואָס האָבן אָנגעזאָגט א נרויסן מאַלאַנט, אין ער אָבער א.טשווינן געזאָרן, ווען ער האָט זיך צוריק נעקערט פון אוישוויץ און זיך באַוועגט אין שווערן.

טייל זענען פון די ליידן, וואָס זיי האָבן איבערגעלעבט, פאַרשטימט געוואָרן. אָנגעוואָרן דעם צוטרוי צום לעבן, צו דער וועלט בכלל. און טייל מענטשן, וואָס מער זיי האָבן געליטן, געווען אין לאַגערס, געווען מיט זייערע איינענע אויגן די קרעמאַטאָריעס, הנם זיי זענען קיין שרייבערס נישט געווען — האָבן זיי אָנגעהויבן שרייבן און געשאַפן ווערמפולע ווערק. זיי האָבן געשאַפן מיט נאָך מער אייבער, מיט מער כרען. זיי האָבן נישט געקאָנט פאַרשווייגן. בערל שנאבל איז נישט געווען צווישן זיי.

ער איז קראַנק געוואָרן און געלימן פון פּסיכישער דעדריקונג, א פּאַביע, וואָס האָט אים פאַרבאָלגט ביז ער איז צוריק מיט א יאָר געשטאָרבן אין נהריה.

ווער ס'וויל שרייבן די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין רומעניע, קאָן נישט פאַרביי ניין און נישט דערמאָנען דעם פּאָעט בערל שנאבל.

בערל שנאבל

„יידישע ביבליאָטעק"

שער-בלאַט, 1942

בערל שנאבל

אויטאָפּאָרטרעט

איך — בין דער יס
און די כוואליעס, זענען
מיינע שטילע שפּאַן. —
צווישן זיי
באַרוועסע ברידער.
שוועבן
ציקלאַנען אינדערשטיל,
ווי
פאַרקלעבטע אויסברוכן
פון אין דער וועלט איינגעגעסענעם
טיסאַניש פעריפעריע־צער...

ארום מיר — באַרוועסע ברידער.
זענען לענדער, שטעט און גאַסן,
ווי ברעגן.
ווו סע וואַרטן הונגער-עמיגראַנטן
אויף דער טרוים-שיף.
וואָס וועט זיי פירן, אוועק
אין יענעם לאַנד
ווו יעדער. חלק כחלק ברויט עסט...

איך — בין דער יס,
און די כוואליעס, זענען
מיינע שטילע שפּאַן...

(פונעם ציקל „באַרוועס"
פון בוך „מילנער גאַס")

פאַרצייכענונגען וועגן...

דאָס אמאָליקע חדר

אין אַלוועלטלעכן יידישן יונגט־ישורנאַל „יונגטרוה" נומער 25/1972, וואָס דערשיינט אין ניו־יאָרק איז דערשינען אונטערן טיטל „די בלויזן פון אונדזער יידישער דערציאונג — אמאָל און היינט" א שטוק וואָס איז פאַרנעקומען אין חורש מעדין ד"ר ביים האַרווארד יידישן לייען־קרייז.

דער שטוק הייבט זיך אָן אזוי:

„ראובן: לאָמיר אָנהייבן מיט אזא פראַנ: וואָס איז די טראַדיציאָנעלע יידישע דערציאונג — וואָס ווייסן מיר וועגן איר און וואָס קענען מיר וויסן?

דוד: לאָמיר רעדן וועגן חדר, ווייל דאָס איז געווען דער יסוד פון דער טראַדיציאָנעלער יידישער דערציאונג. אחוצן חדר זענען געווען אויך אנדערע פאָרמען, ווי למשל די פּריוואַטע מלמדים, אָבער וועגן זיי ווייסן מיר זייער ווענציק.

ראובן: אין אחוץ דעם זענען געווען אויך אנדערע דערציאונגסינסטיטוציעס. איז לאָמיר דעפינירן די מעמע, ווייל עס ווענדט זיך אַלץ, וואו אין וועלכן.

דוד: גוט, לאָמיר נישט רעדן וועגן די סעקעראָטיפּן לישן דיסקוסיע, לאָמיר זיך באַנרענצן מיטן חדר, מיט דער ישיבה און די מלמדים.

ראובן: גוט, נאָר ווידער אמאָל — עס ווענדט זיך, וואו און וועגן. איז די נרויסע שטעט וואו דאָס חסידות איז געווען שטאַרק, איז דער חדר געווען אן אמתער חדר. די מלמדים זענען געווען קענערס, געוואוסט וואָס זיי לערנען און האָבן זיך ערנסט פאַרנומען מיט די קינדער"...

פון אָט דעם לאַנג ציטאַט קאָן מען זיך אָפּגעבן חשבון אז דער שטוק איז זייער אן ערנסטער, און אז די „שמועסער" נייען צו צו דער פראַנע ווי ערנסט ס'איז נאָר מעגלעך. איז דערלויבט אויך מיר מיט־צושמועסן און צו דערציילן וויאַזוי ס'האָבן פונקציאָנירט די חדרים אין טראַנסילוואַניע, אין סאַטמער, אָראַדעא און אין מאראמורעש־סיגעט. דווקא נישט קיין נרויסע שטעט, אָבער זייער חסידישע.

אין אָט די שטעט, לאָמיר נעמען דעם צייט־אָפּשניט צווישן די ביידע מלחמות, זענען געווען דרייערליי חדרים: קהלס-חדרים, תלמוד־תורה חדרים און פּריוואַטע חדרים.

אין די קהלס־חדרים האָבן געלערנט תלמידים פונעם טיטל שיכט בעלי־בתיישע קינדער, נישט קיין עושירים. די עלטערן האָבן נישט געצאָלט דירעקט דעם מלמד, נאָר געצאָלט א מאַקסע דער קהילה, וועלכע האָט געצאָלט די מלמדים א חודש־געהאַלט. דער לימוד איז פאַרנעקומען אונטער דער השגחה און קאָנטראָל פון דער דערציאונגס־קאָמיסיע פון דער קהילה־פאַרשטייערשאַפט.

אין די תלמוד־תורה־חדרים האָבן געלערנט תלמידים פון נישט־פאַרמעגלעכע עלטערן, וואָס זענען נישט ביכולת געווען צו צאָלן קיין שכר־לימוד. די מלמדים זענען געווען באַצאָלט דורך דעם קאָמיטעט וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער תלמוד־תורה, און וועלכער האָט געהאַט די השגחה אויפן פאַרלויף פון די קורסן. אין אזא חדר האָבן געלערנט אן ערך קיין 30—40 תלמידים (אין די קהלס־חדרים זענען נישט געווען מער ווי 30)

אין די פּריוואַט־חדרים האָבן געלערנט תלמידים פון פאַרמעגלעכע עלטערן וועלכע האָבן געצאָלט שכר־לימוד דירעקט דעם מלמד. אין א חדר האָבן געלערנט אן ערך 15 תלמידים. צווישן די תלמידים איז אמאָל געווען אויך א נישט פאַדמע־לעכער תלמיד, דעם מלמדס זון אָדער א קרוב, וואָס האָט נישט געצאָלט קיין שכר־לימוד. אזא תלמיד פלעגט מען אָנרופן „דעם פאַסטעכס שעפעלע".

אזא שעפעלע בין איך אויך געווען, און צומאָל דעם פאַסטעכס א חברס א שעפעלע...

וואָס האָט מען געלערנט אין די חדרים?

די אָנפאַנגער, די וואָס האָבן אָנגעהויבן לערנען אלף־בית, די האָבן געלערנט ביי א דרדקי־מלוזד. דער איז געוויינלעך נישט געווען קיין נרויסער קענער. דער האָט געלערנט לייענען „עברי" און שרייבן דעם אלף־בית אויף א טעוועלע מיט א נריפל, וואָס מ'קאָן לייכט אָפּטקען מיט א פייכט טוכל און שרייבן פונסניי. דאָס האָט געזאָלט הייסן די ערשטע קלאַס. דאָ האָט מען אויסגעלערנט דאַוועגען, „א ברכה מאַכן איבער א רעזער", ווי מ'פלעגט זאָגן. דאָס הייסט דאָס וויכטיקסטע וואָס די יידישע אמונה באַוויסיקט זיך אין מאָנטעגלעכן לעבן.

און דערנאָך זענען געקומען די העכערע קלאַסן, וועלכע זענען נישט פונאַנדערגעגעשיידן, נאָר ס'האָבן געלערנט צוזאַמען תלמידים, וואָס האָבן געהאַט דאָס הויפּט מאַטעריאַל דעם חומש. איינער האָט געקאָנט לערנען נאָר איין פּרשה און א צווייטער זאָל לערנען עטלעכע פּרשות מיט רש"י אין דעם זעלבן חדר.

דערנאָך איז געקומען דער „קלאַס" וואָס האָט געלערנט ביי א נמרא־מלמד. דאָס הייסט אויך אזוי ווי ביי דעם חומש: אין תלמיד האָט ערשט אָנגעפאַנגען צו לערנען א משנה און דער צווייטער זאָל שוין לערנען א האַלבן צי נאָר א נאַנצן עמוד נמרא.

דערנאָך זענען געקומען די נרעסערע קלאַסן, וואו מ'האָט געלערנט א בלאַט נמרא מיט תוספות, צי צוויי בלאַט וועכנטלעך און מ'האָט אָנגעהויבן לערנען יורה־דעה. אָט אזא מין חדר איז געוויינלעך געווען א פּריוואַט־חדר, וואו דאָס לערנען איז געווען אויף א העכערן ניוואָ. אין די קהלס־חדרים האָט מען קיין יורה־דעה נישט געלערנט. ס'איז נישט

בנימין ז. גאַנז

(הנמשך אויף זייט 9)

צייט-שריפט

פונעם רומענישן רעליגיעזן יידנטום

הרב דר. משה רוזן

רודפי צדק — מבקשי השם

לכבודן באזוך אין אונדזער לאנד פון מאסקווער און פון גאנץ רוס-לאנדס פאטריארך פימען, האט דער פאטריארך יוסטיניאן געגעבן א מיטאג דעם 26-טן אקטאבער ד. י.

ס'האבן זיך באטייליקט: דומיטרו דאגארו, פרעזידענט און ג. נענטוטיו, וויצע-פרעזידענט פון רעליגיע-דע-פארטאמענט; וו. סימאנאוו, מיניס-טער אין דער סאוויעטישער אמבא-סאדע אין בוקארעשט, מיטגלידער פון דעם סינאד פון דער רומענישער ארטאדאקסישער קירך, די אנפירער פון קולטן.

ס'האבן געהאלטן טאאסטן: דער פאטריארך, דער בישאף פון דער עוואנגעלישער קירך, אלבערט קליין און דער רב הכולל דר. משה רוזן שליט"א.

מיר פארעפנטלעכן די רעדע פון רב הכולל.

דערלויבט מיר אויסצוטייטשן אט דעם מיטאג, געגעבן לכבוד די גרויסע געסט, וואס באערן אונדז מיט זייער באזוך, אין גייסט און אין ליכט פון יענעם ספר, וואס איז געמיינזאם פאר אלע רעליגיעס: דער תנ"ך.

די פרשה וואס מיר לייענען די וואך ברענגט פאר אונדז דעם ערשטן מענטש וואס האט אנטדעקט דעם גרויסן אמת פון איינאיינציקן באשעפער „אחדות הבורא", און איינאיינציקער בריאה „אחדות הבריאה": אברהם. ער איז אונדזער פאטער און „אב המון גוים" פון אלע פעלקער. ער פארקער-פערט ראס וואס ס'פאראייניקט אונדז, די רעליגיעזע עטיק, דער באגריף פון א פאראיי-ניקטער וועלט אין שלום און אין יושר.

מיט וואס רריקן זיך אויס די אברהם'ישע מעלות? מיט דעם, וואס אויבערפלעכלעך שיינט עס צו זיין גאר פשוט, אבער ס'איז רער פרואוו-שטיין פון דער פילאזאפיע וועגן לעבן, וועגן די פרינציפן וואס ס'האט נע-פרעדיקט דער ערשטער פון די אבות: הכנסת אורחים.

מיר זעען אברהם'ען ווי ער באמיט זיך אז זיינע געסט זאלן זיך פילן ווי אין דער היים, ס'זאל נישט זיין קיין שום אונטערשיד צווישן זיי, כדי דער געדאנק פון מענטשלעכ-קייט זאל פארווירקלעכט ווערן. דער פסוק אין חומש דעפינירט קלאר דעם דרך ה' וואס אברהם דארף אנצייכענען פאר זיינע קינדער און קינדס-קינדער. דער דרך פון די מעשים — לעשות צדקה ומשפט — דעם דרך פון גערעכטיקייט.

ביי דעם טיש באנעגענען מיר זיך אפט, די פארטרעטער פון פארשידענע רעליגיעס, און מיר געניסן פון דער גאסט-פריינטלעכ-קייט פון פאטריארך יוסטיניאן. מיר פילן זיך פארברידערט, מיט גלייכע רעכט; און דאס איז אמת נישט נאר ביי דעם טיש, נאר אומעטום אין דעם לאנד.

די קלוגע פאליטיק פון נאציאנאלע און רעליגיע-פרייהייט פון אונדזער סאציאליסטי-שער מדינה פארווירקלעכט דעם אידעאלן פרינציפ פון נאסט-פריינטלעכקייט, פון פעלקער גלייכבארעכטיקונג, און שום אונטערשיד, געבנדיק אונדז די מעגלעכקייט, אז מיר זאלן זיך אויסלעבן, יעדער נאך זיין אמונה און מנהגים, מיט זיין קולטור און טראדיציע. דערפאר זענען מיר גלייכצייטיק, מיטן גאנצן הארץ, סיי גוטע יידן סיי לאיאלע בירגער פון אונדזער לאנד.

אזוי האט אונדז געלערנט אברהם. דער נביא ישעיה האט עס אויסגעדריקט מיט די ווערטער: „שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ה' הביטו אל-צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. הביטו אל-אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם" (ישעיה נ"א—א). הערט מיך צו, איר וואס יאגט זיך נאך גערעכטיקייט, איר וואס זוכט גאט. קוקט אויף דעם פעלדז פון וואנען איר זענט אויסגעהאקט, און אויף דעם ברונעם-גרוב פון וואנען איר זענט אויסגעגראבן. קוקט אויף אברהם אייער פאטער און אויף שרה'ן וואס האט אייך געבארן.

בכן איז נישטא קיין שום ווידערשפרוך צווישן קאמף פאר גערעכטיקייט און דאס זוכן פון גאט, ווען מיר קוקן נאך די מעשים פון אונדזער אלטמענס פאטער אברהם.

מיר אדרעסירן אונדזער הויכשאצונג פארן חשובן גאסט, דעם פאסטוך פון די קריסט-לעכע גלויביקע פון גרויסן סאציאליסטישן לאנד, וועלכע האט דאס ערשטע מאל איינ-געשטעלט די ארדענונג פון גערעכטיקייט. אין זין פונעם אברהם'ישן גייסט ווינטש איך אייך אן ערגסטן ברוך-הבא.

הרב הכולל און די רבנית דר. רוזן זענען ארויסגעפארן קיין חוץ-לארץ

דעם 31-טן אקטאבער ד. י. האט דער רב הכולל און די רבנית דר. רוזן פארלאזט דאס לאנד, ארויספארנדיק קיין פראנקרייך און פון דארטן אין די פאראייניקטע שטאטן און קאנאדע.

אין פאריז האט דער רב הכולל זיך באטייליקט אין א זיצונג פונעם ראט פון די אייראפעאישע יידישע קהילות, וואס איז פארגעקומען צווישן 4—6-טן נאוועמבער ד. י.

אין די פאראייניקטע שטאטן וועט דער רב הכולל האלטן פארטראגן, וועט זיך באטייליקן אין צוזאמענפארן פון אייניקע וויכטיקע יידישע ארגאניזאציעס און וועט האבן געשפרעכן מיט יידישע פערזענלעכקייטן.

אין ניו-יארק וועט דער רב הכולל זיך באטייליקן אין די בעראטונגען פון דער אנפירונג פון דזשאינט, כדי צו-צוגרייטן דעם הילפס-פראגראם פון דער פעדעראציע פון די יידישע קהילות פון רומעניע, פאר די אלטע און קראנקע נויטבאדערפטיקע.

אויף דער צוריק-רייזע, וועט די רבנית און דער רב הכולל זיך אפשטעלן אין פאריז, וואו דער רב הכולל וועט זיך באטייליקן אין די ארבעטן פון דעם אנפירונגס-ראט פון יידישן וועלט-קאנגרעס.

* *

אויפן אינטערנאציאנאלן אעראפארט פון בוקארעשט — אטאפען זענען געקומען באגלייטן: עמיל שעכטער, סעקרעטאר פון דער פעדעראציע פון די יידישע קהילות אין דער סאציא-ליסטישער רעפובליק רומעניע; דניאל סעגאל, פרעזידענט און מארטין בעלוש, וויצע-פרע-זידענט פון דער בוקארעשטער יידישער קהילה: הרב י. מ. מארילוס; מ. הערשקאוויטש, פרעזידענט פונעם אפטייל פאר סאציאלער הילף; גבאים פון בוקארעשטער טעמפלען און שולן.

ס'איז געווען אנוועזנד דער פארטרעטער פון קולט-דעפארטאמענט.

ווער איז געוועזן דער רעדאקטאר פון „היועץ"?

הגם ס'זענען פאראן חילוקי דעות וועגן דער דאטע, ווען ס'האט אנגעהויבן דערשיינען דער „היועץ", צווייפלען מיר שוין נישט. מיר זענען זיכער אז די צייטונג האט נישט אנגעהויבן דערשיינען אין יאר 1873, נישט אין יאר 1875 צי אין 1876, ווי אייניקע מקורות גיבן אן. מיר האבן פעסטגעשטעלט אז די ריכטיקע דאטע איז דאס יאר 1874. אונטערן טיטל פון „דער וואהרע היועץ", וואס איז דער-שינען פיר מאל אין דער וואך (מאנטיק, מיטוואך, דאנערשטיק און שבת), קאן מען לייענען: „געגרינדעט פון אדוני אבי המ-נוח ,מיכל עזיאל' ז"ל אים 12 יוני יאהרע 1874". דאס לייענען מיר אין דער קאלעקציע פון דער צייטונג.

אבער וועגן דעם רעדאקטאר פונעם היועץ, יחיאל מיכל עזיאל, מוזן מיר זיך באגניגן מיט די דעות וואס מיר געפינען אין מקורות, וואס מיר קענען נישט קאנטראלירן.

דער רעדאקטאר פון היועץ האט געהייסן יחיאל מיכל עזיאל. זיין פאטער, דוד עזיאל שטאמט פון אן אלטער יידישער משפחה, וואס האט געלעבט אין רומעניע איבער פינעף הונדערט יאר, און געוווינט אין בוקארעשט, וואס איז היינט די הויפט שטאט פון רומעניע, זייט די שטאט איז געגרינדעט געווארן. אין יאר 1821, מסתמא צוליב די געשעע-נישן וואס זענען פארגעקומען ביים אויפשטאנד קעגן די באיארן און דער טערקישער מאכט, אנגעפירט פונעם רומענישן רע-וואלוציאנער טודאר וולאדימי-רעסקו, האט די משפחה עזיאל פארלאזט בוקארעשט און זיך צייטווייליק איבערגעצויגן קיין בראשאוו, וואס איז דעמאלט געווען אונטער דער עסטרייך-אונגארישע הערשאפט (מיטן דעמאלטיקן נאמען: קראנשטאט). דא, אין בראשאוו איז אין ז' טבת 1822 געבארן געווארן יחיאל מיכל, אבער שפעטער מיט א יאר (אדער דריי) איז די מש-פחה עזיאל צוריקגעקערט זיך קיין בוקארעשט.

י. מ. עזיאל האט געלערנט אין די בוקארעשטער חדרים, וואו ס'זענען געווען מלמדים תלמידי-חכמים פון פוילן. ער האט אזוי ארום זיך פארשאפט א רייכן קולטור-באגאזש סיי אין יידישן, סיי אין וועלטלעכע וויסן. ער האט אנגעהויבן טעטיק זיין אין השכלה קרייזן. און ווי עס ווייזט אויס פון זיין ארגאניזאטארישער טעטיקייט, הן אלס סוחר הן אלס פארלעגער, איז ער געווען א פעאיקער אונטערנעמער מיט איניציאטיוו, וואס אויב זיי האבן נישט אלע מאל געגעבן מאטע-ריעלע רווחים, זענען זיי אבער תמיד געווען ווירדיקע, וואס האבן אנגעשריבן א בלעטל אין דער געשיכטע פון די רומענישע יידן.

יחיאל מיכל עזיאל האט חתונה געהאט (אביסל שפעטלעך פאר יענער צייט) מיט א פארמעגלעכן סוחרס א טאכטער, אין יאר 1854, און פארשטייט זיך אויך געווארן א סוחר. אבער צוליב א שרפה וואס איז אויסגעבראכן אין יאר 1871, איז ער געבליבן בדיל הדל, פון זיין גאנץ כוח-רעריי

מיט וואס י. מ. עזיאל האט זיך באשעפטיקט איידער ער האט חתונה געהאט צי נאך דער שרפה ווייסן מיר נישט. מסתמא האט ער געטון וואס ער האט געלעגנ-הייטלעך געפונען, נאר צו פאר-דינען אויף פרנסה.

אין 12-טן יוני 1874 הויבט ער אן ארויסגעבן א יידיש וואָ-כנבלאט „היועץ — לבית ישראל ברומניה, צייטונג פיר געמיינדע און פאמיליע".

לויט רייזענס לעקסיקאן ב' 2, זייט 723) האט עזיאל באקומען א מאטעריעלע הילף צום ארויס-געבן די צייטונג פון דעם אמע-ריקאנער קאנסול אין בוקארעשט, דעם יידישן עסקן, בנימין פראנ-קלין פייסאטא. ווארשיינלעך האט ער שפעטער באקומען אויך די שטיצע פון די סוחרישע קרייזן, דורך אנאנסן, ווייל צום אונ-טערטיטל איז צוגעקומען נאך צוויי ווערטער: „אונד האנדל".

י. מ. עזיאל האט זיך מיט דער צייט איינגעארדנט אן איי-גענע דרוקעריי, ווו ער האט געדריקט זיין צייטונג. דאסמאל שוין צוויי מאל אין דער וואך. האבנדיק אן אייגענע דרוקעריי האט ער געקאנט פירן זיין ברייט פארצווייגטע טעטיקייט סיי אלס מחבר און איבערזעצער סיי אלס ארויסגעבער פון א גאנצער רייע ראמאנען און מעשה-ביכלעך אין יידיש. טייל פון זיינע שאפונגען האט ער געחתמעט מיט אן אנא-גראמע „ליזא", וואס איז צו-נויפגעשטעלט פון די אותיות עזיאל, נאר אין אן אנדערן סדר.

רייזען, פאררופנדיק זיך אויף גאלדפאדענען, שרייבט, אז אין די יארן 1877—1878, בעתן קריג צווישן רוסלאנד און טערקיי, ווען רומעניע האט געפירט די אומאפהענגיקייטס - מלחמה קעגן טערקיי, האט י. מ. עזיאל א-רויסגעגעבן די טאג - צייטונג (אגב, נישט נאר די ערשטע יי-דישע טאגצייטונג אין רומעניע — נאר די ערשטע טאגצייטונג אין דער וועלט). „יודישער טעלע-גראף". לפי דעתי שטימט עס נישט מיט דער ווירקלעכקייט ווייל אונטערן טיטל פון „יודי-שער טעלעגראף" ווערט אנגע-געבן אלס רעדאקטאר, יוסף עזיאל, דער עלטסטער זון פון יחיאל מיכל.

מ'באהויפטעט אז אין דער מלחמה צייט (1877—1878) זענען קיין בוקארעשט געקומען מערערע יידישע סוחרים, דאס הייסט מע-רערע יידישע לייענער און ס'האט זיך געפילט א נויטווענדיקייט, און אויך די מעגלעכקייט, ארויס צו געבן א יידישע טאגצייטונג.

ס'איז מעגלעך, אז דער פאטער איז געווען דער אמתער רעדאק-טאר פון דער טאגצייטונג. אבער צוליב אנדערע טעמים האט ער געחתמעט מיטן נאמען פון זיין זון.

DER WAHRE RAJOFTZ
דער
ווארע היועץ

דעם 9-טן דעצעמבער 1885 איז י. מ. עזיאל, צוזאמען מיט נאך זיבן יידישע צייטונג-שרייבער, אויסגעוויזן געווארן פונעם לאנד און ערשט נאך אנדערטהאלבן יאר, ארום 22-טן יולי 1887, האט ער באקומען די מעגלעכ-קייט צוריק צו קומען אין לאנד.

ווען י. מ. עזיאל איז גע-שטארבן (דעם 9-טן פעברואר 1895) האט זיך די רעדאקציע צעטיילט אין צווייען און ס'איז דערשינען דער „ה י ו ע ץ" און אויך „דער וואהרע היועץ".

די סיבות ווייסן מיר נישט גע-נוי, מסתמא האבן זיך די יורשים נישט איינפארשטאנען. אבער א פאקט איז אז א צייט (וויפל?) זענען דערשינען ביידע צייטונגען.

פאר מיר ליגט די בראשור „דריטע גענעראל פערזאמלונג. ‚חובבי ציון' אין רומעניען" וואס איז פארגעקומען דעם 14—15-טן אפריל 1897 אין גאלאץ, דארט אויף זייט 12 איז אויסגערעכנט די פרעסע וואס איז פארטרעטן דורך: ה' יאזעפזאהן פאר היועץ ישן און יאזעף עזיאל פארן וואהרע היועץ. די בראשור איז דערשינען אין יאר 1897.

דער אלטער היועץ האט ווייזט אויס נישט געהאט קיין אריכות ימים. אבער „דער וואהרע היועץ" האט מאריך ימים געווען און איז דערשינען ביז נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה.

אין דער געשיכטע פון די רומענישע יידן, און אין דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע בכלל, בלייבט ער דער ערשטער רעדאקטאר פון א יי-דישער צייטונג אין רומעניע, וואס איז דערשינען רעגלמעסיק קנאפע פערציק יאר.

ט. וואלף

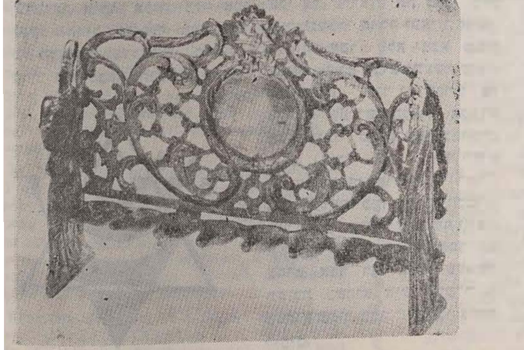

כתב-עת

של היהדות הדתית הרומנית

ב"ה בוקרשט
מספר 287
ט' כסלו תשל"ג

דברי תורה

מאת חכמי רומניא וגאוניה

ליקט הרב יצחק מאיר מרילוס בוקרשט

לפרשת ויצא

„ויביאהו אל ביתו ויספר ללבן את כל הדברים האלה" (כט–יג): תורתנו הקדושה מתארת לנו בזה תכונתו של לבן. שנתבונן באיזו אדיבות קבל את עבד אברהם ובאיזה אופן קבל את יעקב בן אחותו. מיד כשראה את אליעזר, היה פונה אליו: „בוא ברוך ד' למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים". הרי שהכין דירה נאה לו ולאנשיו ולגמליו: כי כך היא דרכם של הלבנים. אם חושבים ונדמה להם שיש אפשרות להרוויח ממון, מסכימים בלי שום הסס לגרש אפילו את אליליהם. אך אחרת אנו רואים אצלו, כשהגיע לימי זקנה, אז כל טענותיו נגד יעקב היו „למה גנבת את אלוהיי"? הוא החליף את השקפותיו ולא היה עוד מעונין לאסוף נכסים. רק אלוהיו היו כעיניים אוהו. וזה לא מקרה נדיר אצל אלו שדרכי הייהב הם דרכיו של לבן. ירא היה לבן כי אליעזר עבד אברהם, שהם נזם וצמידים על ידיה של אחותו לא יהיה מרוצה להיכנס לבית עבודת אלילים ועשה הכל שלא יפגע, ואחרי כן נאמר „ויבא האיש הביתה". לא בית סתם אלא בה"א בסוף. ומזה יש לדייק כמו ביבמות (י"ב) היינו לטרקלין שלו, כיאות לאורח חשוב, ותיכף „ויתן תבן ומספוא", כל ההשתדלות שנוהגין לעשות לפני איש אמיד „אנקל סעם". מה שאין כן לפני יעקב הקרוב העני שלא מצא אצלו כלום אחרי שחיפש. כמו שמפרש רש"י על פי המדרש ומביא סעד לזה החפץ חיים בספרו על התורה, כי על המקרא „ויחבק וינשק אותו" מפרש רש"י: אמר שמא מרגליות הביא והן בפיו. בסוף הפרשה כשיעקב נפרד מלבן נאמר „וינשק לבניו ולבנותיו" אבל לא ליעקב. כי בבואו חשב שמא ימצא מרגליות טמונות בפיו, אבל עכשיו שידע בבטח כי אין לו בפיו כלום, לא נשקו בהיפרדו ממנו. כאשר בבואו לא מצא אצלו כלום, לא עשה מכל אלה שעשה לעבד אברהם, לא פינה הבית, אף לא אמר שפינה הבית, ויביאהו ולא אל ביתה (טרקלין), אלא סתם בית. ואף לחם לא שם לפניו לאכול, כמו שנהג עצמו עת שפגש את עבד אברהם. אף גם זאת לא שאל אותו הסיבה שהביאה אותו אליו. כי אם יעקב התחיל „ויספר ללבן את כל הדברים", כדרכו של כל עני קרוב שבא לבקר, והוא עול ומשא לדודו ביום בואו. הדוד מטייל לבדו בחדרו, כר וזעף, שקוע ברעיונותיו ואינו מדבר עם האורח הבא כלל שום דבר ואינו שואלו למה הוא בא ואנה דרכו מיועד לילך, עד שמוכרח האורח להתחיל לדבר אליו ולספר לו כל עניינו. וזוהי תכונתו של לבן, כי מעולם לא עשה לשם שמים, רק תוכף ממון היה, והכניס בשמחה את עבד אבי אביו לפי שהיה מצוין כל טוב. אך את בן אחותו הכניס בצרות-עין ומרת נפש, כי מצאהו ריקם.

הרב יצחק מאיר מרילוס
על פי פירושו של סבו
הבאר מים חיים

*

הבאר מים חיים מפרש הלאה את המקרא (כט–י"ד): "וישב עמו חדש ימים". מגיד הכתוב עוד רשעה לבן, שגם אחרי שאמר לו „אך עצמי ובשרי אתה" לא עכבו לומר לו, שב עמי זמן מה. כי אם יעקב מעצמו, מההכרח שלא יגונה, ישב אצלו חודש ימים; ואצל לבן היה זה נחשב למעלה גדולה שלא גרש את קרובו, את עצמו ובשרו, שלא יחזקנו אפילו יום אחד. אך כשישב לא מנע אותו כי היה בוש, שלא ידברו ממנו כי גירש את בן אחותו מביתו. אבל הוא לא הפציר בו לשבת, כי הס על פיתו שההסיר אותו איזה זמן.

הה"צ ר' חיים טירער
בוטושאן

*

„והיה ד' לי לאלוקים" (כח–כא) — רש"י, שיחול שמו עליו מתחילה ועד הסוף, שלא ימצא פסול בזרעו, ויש להסביר דברי רש"י אלו על פי מה שדורש המדרש רבה פ' וישלח (פרשה ע"ט פסוק יוד) על המקרא (לג–כ) „ויקרא לו א–ל א–להי ישראל". רב הונא בשם ריש לקיש אמר אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו, ואתה היית נוטל שררה לעצמך. מחר בתך יוצאה... ההא היא דכתיב „ותצא דינה בת לאה" (לד–א). הרי דלולא שבתו היתה יוצאת ומתענת שפיר היה נקרא בשם אל. אם כן יש לומר שזהו כוונתו שיחול שמו עליו מהתחילה ועד סוף, דהיינו שאהיה נקרא בשם „א–ל" כל ימי חיי. ולא אפסיד שם זה ולא יתרעם ד' עלי על שקראתי את עצמי בשם א-ל ונטלתי שררה ובאיזה אופן. על זה אמר שלא ימצא פסול בזרעי; שלא אבוא למעשה שאירע לדינה. ועוד יש לפרש על פי מה שפירש הגאון הקדוש מסטעפנעשט: מה שנאמר בתהלים קי"ב (א/ב) „אשרי איש ירא את ד'... גבור בארץ יהיה זרעו". רצונו לומר: כמו שדרשו חכמינו ז"ל במסכת עבודה זרה (דף י"ט): אשרי איש ולא אשה? אמר רב עמרם אמר רב אשרי שעושה תשובה כשהוא איש (רש"י — כשהוא בחור בכוחו). היינו צעיר לימים.

*

המלקט: כמו ששמעתי מפרשים מה שאנו מתפללים בברכת ראש חודש „חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא". בתפלתו של רב המובא במסכת ברכות ט"ז אין שם התיבות יראת שמים. במקום זה היינו יראת שמים ויראת חטא לפי שנזכר לבסוף). לכאורה הרי כאן כפל לשון. אולם אחרי עיון אנו רואים ששני הדברים אינם באים תכיף בד בבד. כי בשנות הנעורים תתכן יראת חטא, שאז יש כוח ותאווה למאכלים שונים אף שאינם כשרים מאה אחוזים, אך אין יראת שמים. החיים תוססים ואת יראת השמים דוחים לזמנים אחרים. כנגד זה בשנות הזיקנה יש אמנם יראת שמים, אבל אין יראת חטא, כי אין ממה לפחוד. היצר הרע כבר פסוק ממנו ולכן אנו מתפללים „שתתן לנו... חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא — שניהם ביחד, שנהיה יראי שמים בשעה שיש לנו לירא מן החטא.

*

המלקט: אמרתי החידוד הלזה להתני שמחהלי שליט"א. והשיב עליו כי לפי המסופר במסכת קידושין (דף פ"א) מרבי חייא בר אשי, שתפילתו היתה: הרחמן יצילנו מיצר הרע, משמע כי גם בימי הזיקנה יש לירא מחטא. ותרצתי לו כי אפשר לפרש כי רבי חייא בר אשי לא הגיע אז לימי הזיקנה ורק בימי עלומיו חי חיי פרישות ואירע לו כמעט שנכשל.

אבל קושייתו של חתני צודקת יען שרש"י (בקידושין פ"א) מפרש שחי חיי פרישות מחמת זקנה. ודיוקו של רש"י הוא מה שמסופר שם, כי שקפץ וקטע ענף מן האילן כדי למלאות את רצונה; ואילו היה זאת בימי עלומיו אין זה רבותא כלל להעלות על האילן.

*

נחזור לענין, היינו אם יהיה ירא ד' בימי נעוריו ירוויח בזה, שגם גיבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך. יען כי הבנים ראו את מעשי אבותיהם, בהיותם עוד בבית אביהם. אבל אם רק לעת זקנתו הוא ירא ד' ובנעורי הולך אחרי שרירות לבו. רצון פרטי שאין בו התחשבות בשכל הישר ולא מתוך הגיון, אז זרעיו ראו רק מעשיו הרעים ואינם משתדלים שיהיו גם הם יראי השם, שהרי לא נתגדלו ברעיון זה. וזה שהתפלל יעקב אבינו שיחול שמו עליו מתחילה עד הסוף. רצונו לומר, שיזכה להיות ירא שמים מתחילת חייו עד סופו, דהיינו מנעוריו עד זקנתו. אשר על ידי זה יחול שמו של ד' עליו וירוויח שלא ימצא פסול בזרעו. כי זרעיו יתנהגו כמו שראו בבית אביהם.

הרב א"א יהודא מילער
אבד"ק פעטרושאני
בהרחבת המלקט

הספרות התורנית ברומניה בחצי המאה הי"ט

חכמי פאלטישן ובאקוי

מאת י. י. כהן

בשנת תר"ו (1846) נלקח אחר כבוד ר' אפרים הלוי הורביין לכהן ברבנות בעיר פ א ל ט י ש ן. לפני כן מלא את מקום אביו, ר' משה הורביין בעל ספר הדרושים „עמק השידים", שנפטר בעיירת וואלאטשיסק שבגליציה בשנת תקצ"ד (1831). באותה שנה, ישגת רבנתו הראישונה של ר' אפרים הורביין, החל בחיבור יצירה שמעטים הרבנים ישעסקו בסוגה — פירוש למדרש שוחר טוב על תהלים. עד למועד שבו נתמנה לרבה של פאלטישן כבר נגמר פירושו לספר ראשון של תהלים. מכאן ואילך רפו ידיו של המחבר מלהמשיך בפירוש, עד „שבשנת תר"ח (1848) על יום טוב של עצרת בא ונתאכסן אצלי הרב ההסיר מו"ה מנחם מענדל ז"ל בהרב הצדיק והחסיד המפורסם מו"ה חיים זלה"ה מסשנאב. ומתוך רברי שיחה של תורה נזרק מפי בני הרבני המופלג בתורה מו"ה יהודא נ"י אשר חברתי פירוש על המדריש שוחר טוב. ויהי בשמוע הרב החסיד הנ"ל את דבריו נתפעל ונלהב למאוד וביקש לראותו", המחבר ממשיך לספר בהקדמת ספרו, שמאורע זה השפיע עליו לעבור שוב על יצירתו והוסיף לשכללה ואף הוסיף פירושים חדשים. הוא המשיך לפרש גם את יתר ארבעה החלקים וסיים את מלאכתו בשנת תר"ט (1849), אולם מחמת חסרון כיס לא עלה בידו להדפיס אלא חלק ראשון (לבוב תרי"א 1851). הפירוש הוא בדרך הפשט הפשוט, אך בנו הנזכר הוסיף לפירוש אביו פירושים משלו „בדברי חידודים והכניסם בשמו לתוך פירושו". המחבר הדפיס גם את הטקסט של המדרש תוך הגהה והשוואה על-פי כמה דפוסים ומקורות מקבילים. העבודה נעשתה בזהירות הראויה ומתוך חוש אחריות.

כבר הצבענו למעלה בספריו של בעל „באר מים חיים" על הנוהג להדפיס דברי הלכה בספרים לא-הלכתיים. ר' אפרים הורביץ הדפיס בראש פירושו הנ"ל שאלה: „לאשר בתחילת קציר חטים של שנת תר"ז (1847) נתרבו בגליל שלנו הגשם יומם ולילה ומחמתם נתאחר הקציר ערך חודש ימים יותר... ונתתי לבי ל ד ו ן בדבר החטים הנקצרים לצורך מצת מצוה" וכו'. השאלה הופנתה לר' יוסף שאול נתנזון מלבוב, שהשיב למחבר בכבוד הראוי והסכים למסקנותיו, לאחר דיון הלכתי מקיף. השאלה והתשובה נדפסו במלואן. בהקדמתו מוסר המחבר שיש אתו בכתובים חיבור נוסף „בחכמת תכונת השמים וכסליהם, לפרש רברי הז"ל המדברים בענינים הללו ולקרבם אל השכל, קראתיו בשם 'הר אפרים'". ככל הנראה נשאר בכתב-יד. המחבר נפטר בפאלטישן ביום א' דראש השנה תרכ"ה (1864).

כל המחברים שאת יצירותיהם הצגנו עד כה, לא ברומניה נולדו, וכולם לא ברומניה היה מקום רבותם הראשונה אלא על-פי רוב בגליציה. לא כן ר' משה אריה אלטר ברב, „אשר הורה צדק לעדת ישורון בק"ק באטאשאן מקום מולדתו ולסוף ימיו נתקבל לאב"ד בעיר באקוי ושם מנוחתו כבוד" — כנאמר בשער חיבורו „רברי משה על הלכות מילה ודיני פדיון הבן" (למברג תרל"ו 1876). כמעט כל המסכימים וכן בניו, שהביאו את הספר לבית הדפוס אחרי מותו, ותלמידו וממלא מקומו ברבנות באקוי, ר' אהרן שמחה אלטר ליבל, העלו על נס את חריפותו ובקיאותו של המחבר, אך הדגשה מיוחדת מוקדשת מידת ענוותנותו. ר' משה תאומים רבה של הורודנקה בעל „דבר משה" כותב בהסכמתו: „מעודו לא מש מאהל של תורה והיה נחבא אל הכלים... ובתוך ספרו זה אני רואה כי העמיק והרחיב בפלפול עצום בעניינים האלה, אפס מרוב ענוותנותו ויראתו הקודמת לחכמתו לא רצה להראות כחו וחילו באורייתא וליטול את השם כשם הגדולים. ואולם תורתו מכרזת עליו כי הפליא לעשות". והצדיק ר' יצחק פרידמאן מבוהוש מעיד עליו בהסכמתו „כי מעשיו היו רצויים וישרים הסיד ועניו והולך בתום ויראתו קודמת לחכמתו".

ספר „דבר משה„ נתחבר לצורך אישי - מעשי, שכן למעלה משלושים שנה היה ר' משה אריה אלטר ברב גם מוהל מומחה בבוטושאן עיר מולדתו. החיבור בנוי בצורת „פנים", הכולל את פסק-ההלכה ואת מקורותיו בקיצור ומסביבו נדפס ביאור רחב בשם "מלחמת ארי", שבו הוא מסביר בפלפל חריף את פסק-ההלכה ומסביר את נימוקיו בהכרעותיו. בסוף הספר נדפסו צ"ז תשובות בענייני הלכה שונים, שנכתבו במשך למעלה משלושים שנה, משנת תר"א (1841) ועד פטירתו. הן נועדו ברבן לקהילות שונות ברומניה, אך שם השואל נשמט מהן ורק שם העיר שבה ישב ה ש ו א ל נזכר בראש התשובה, כגון: „לרמאן", „לסאליצא" וכו'. תלמיד המחבר, ר' אהרן שמחה אלטר ליבל הנזכר, כותב שכל התשובות לעיר סוליצא נערכו אליו, לאחר שנתקבל שם לרבנות וכהן בה שבע-עשרי שנה, אלא שמפני „גודל ענותנותו לא רשם שם השואל". ואכן ניכרת ענוותנותו של המחבר בכל התשובות אל תלמידו המובהק שלמד אצלו שש שנים רצופות. כמעט בכל פיסקה הוא כותב „מה שהקשה כבוד תורתו", „מה שכתב כבוד תורה". לאחר שתלמידו ישב על כס הרבנות לא רצה להתכבד בכבודו. ר' משה אריה אלטר ברב נפטר ביום ה' תמוז תרל"ג (1873).

הגולה בבבל

הַגּוֹלָה כְּבָבֶל פָּרְחָה. הָיוּ עָרִים כְּמוֹ נְהַרְדְּעָא, פּוּמְבְּדִיתָא, סוּרָא, מָחוֹזָא, שֶׁכִּמְעַט כָּל תּוֹשְׁבֵיהֶן הָיוּ יְהוּדִים. מַלְכֵי הַפַּרְתִּים, וּזְמַן־מָה גַּם מַלְכֵי פָּרַס הַחֲדָשָׁה, רָאוּ בַּיְּהוּדִים בַּעֲלֵי־בְּרִית מְדִינִיִּים חֲשׁוּבִים נֶגֶד רוֹמָא.

אוּלָם בְּמִלְחָמָה מַתְמֶדֶת זֹאת שֶׁבֵּין הָאִימְפֶּרְיָה הַמִּזְרָחִית וְהַמַּעֲרָבִית נִמְצְאוּ הַיְּהוּדִים לְעִתִּים קְרוֹבוֹת כְּמוֹ בֵּין פַּטִּישׁ וְסַדָּן.

הָיוּ גַּם רְדִיפוֹת דָּתִיּוֹת בְּפָרַס הַחֲדָשָׁה מִצַּד כֹּהֲנֵי דָּת זָרוֹאַסְטֶר. הֵם קִדְּשׁוּ אֶת הָאֵשׁ וְאָסְרוּ עַל יְהוּדִים לְהַדְלִיק אוֹר בִּימֵי־חָג. אַךְ לַמְרוֹת הַמִּלְחָמוֹת וְהָרְדִיפוֹת הָאֵלֶּה פָּרְחָה תַּרְבּוּת הַיְּהוּדִים בְּגָלוּת בָּבֶל. מִשְׁלָחוֹת אַרְכֵאוֹלוֹגִיּוֹת אַנְגְּלִיּוֹת וַאֲמֵרִיקָאִיּוֹת גִּלּוּ בְּמָקוֹם אֶחָד בֵּית־כְּנֶסֶת יְהוּדִי, שֶׁקִּירוֹתָיו הַמְּצֻיָּרִים מְתָאֲרִים פְּרָקִים רַבִּים בְּתוֹלְדוֹת יִשְׂרָאֵל מִימֵי מֹשֶׁה וִיצִיאַת מִצְרַיִם וְעַד יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא, הַחוֹזֶה אֶת חֲזוֹן הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת, הַקָּמוֹת לִתְחִיָּה. הַצִּיּוּרִים הָאֵלֶּה מְעִידִים עַל הִתְפַּתְּחוּת הָאֳמָנוּת הַיְּהוּדִית.

(התרגום בעמוד 4)

ברית עברית עולמית

„שעות עם ליאו בק"

הכתב-עת הרבע-שנתי „זי בידו" המופיע בסידני (אוסטרליא), פרסם את המחקר „שעות שבליתי אצל הרב בק" מאת הרר. פריץ פרידלנדר. דר. ל. בק היה אישיות רבנית נכבדה בתקופתנו. סמנריון הרבנים שבלונדון מכונה כשמו.

ספרים וכתבי-יד עתיקים

קרן חמוזאן של מכון אקדמית המדעים מבולגריה כוללת 13000 ספרים יהודיים, מהם 7000 ספרים עתיקים בעברית ולאדינו מהמאה XIV – XIX וגם 300 כתבי-יד עתיקים.